

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 36 Volume: 8 Issue: 36

Şubat 2015 February 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KAMU DÜZENİNDE ALTERNATİF BİR YÖNTEM: NEZİR AN ALTERNATIVE METHOD IN PUBLIC ORDER 'NEZİR'

Cemal ÇETİN*

Öz

Bazı davranış ve ibadetleri adamak anlamına gelen nezir kelimesi, XVII. yüzyıl sonları itibarıyla kamu düzenini sağlamak adına, devletin tebaası ile yaptığı akitleri de tanımlamaya başladı. Bu akitler, tarafların hazır bulunduğu mahkeme tarafından hüccet düzenlenmesiyle yürürlüğe girmektedir. Osmanlı Devleti, bu akitler vasıtasıyla, asayiş ve güvenliği sağlamaya, aşiretleri kontrol altında tutmaya, korsanlık faaliyetlerini engellemeye, yeniçerin kavgalarını önlemeye ve piyasaları kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Bunun yanında esnaf grupları ya da ahali, bir şeyi yapmak veya yapmamak adına, birbirilerini nezre bağlayarak, uzlaşabilmekteydiler. Caydırıcı ve cezalandırıcı bir yönü olan nezir, yaptırım gücünü karşı tarafın üstlendiği yükümlülüklerden alıyordu. Bunlar genellikle paraydı. Ancak çalıştırılmayı kabul etmek, dayağa razı olmak, asilerin kellelerini teslim etmek gibi fiili yükümlülükler de, nezre konu olabilmekteydi. İstanbul'dan uzak Arap vilayetlerine kadar geniş bir coğrafyada uygulanan bu yöntem, Tanzimat'ın ilanıyla yürürlükten kaldırıldı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kamu Düzeni, Otorite, Otokontrol, Akit.

Abstract

Having a meaning of consecrating certain behaviours and worships, as of the late 17th century nezir began to define the agreements states made with their subjects so as to sustain public order. These agreements became valid with the document arrangement by the court in which the sides were present. Through these agreements the Ottoman Empire tried to maintain security and order, keep the regional tribes under control, prevent piracy, hamper quarrels of Yeniçeri troops and control markets. Besides, tradespeople of the public itself could come to terms with each other by making agreements. Nezir having an aspect of deterrence and punishment beheld its will of enforcement from the responsibilities undertaken by the parties. These enforcement elements were mostly based on economic sanctions. However, physical responsibilities such as consenting to forced labour, assenting whacking and execution of rebellions are among the aspects of nezir. This method used in an extensive geography stretching from İstanbul to Arabic states was abolished with the ratification of Tanzimat.

Keywords: Ottoman Empire, Public Order, Authority, Auto Control, Agreement.

Giriş

Bu araştırmada, Osmanlılar tarafından, kamu düzenini sağlamak amacıyla, caydırıcı ve cezalandırıcı bir yöntem olarak geliştirilen ve *nezir* olarak adlandırılan (oto)kontrol mekanizması üzerinde durulacaktır.

Aslında bir akit (bkz. Karaman, 1989: 251-256) olan bu uygulama, Osmanlı bürokratları tarafından, *nezre kat'* (C.DRB. 1320; C.ADL. 2576), *nezri kabul*¹, *nezri iltizâm ve ta ahhüd* (Koç, 2011: 255-256) *nezzimiz olsun*² şeklinde, değişik ifadelerle nitelendirilmiştir. Bunların her biri, uygulamanın gündeme gelmesi ve yürürlüğe girmesi açısından, bazı küçük farklılıkları yansıtmakla birlikte, arşiv kataloglarında veya nezirle ilgili yayınlarda, bu nüansalar gözetilmeksizin, genellikle *nezre bağlama* ifadesi kullanılmıştır (Uluçay, 1955: 63; Orhonlu, 1990:

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ "...taahhüdlerinin hilâf-ı zuhûr ederse canîb-i mirîye altıbin gurus teslim etmek üzere nezri kabul eyledikleri..." C.ZB. 269.

² "...şakî-i mezbûrlar kazamıza dahil olub ahz ve ele götürmekde birimiz ihmal ve tekâsül ve himâye iderimiz olur ise canîb-i mirîye yirmibir bin gurus nezrimiz olsun deyü taahhüd ve minvâl-i meşrûh üzere nezri kabul ve taahhüd eylediklerini..." C.ZB. 263; C.DRB. 98.

140; Tok, 2008: 203-214). Söz konusu temayül doğrultusunda, bu çalışma esnasında nezir aktilerine karşılık gelmek üzere, genellikle, nezre bağlama ifadesine yer verilecektir.

Yukarıda belirtilen hususun yanı sıra, çalışmanın başlığında zikredilen “kamu düzeni” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği üzerinde durmak gerekmektedir. Kamu düzeni hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte; *kamu güvenliği*, *kamu huzuru* ve *kamu sağlığı* olmak üzere üç temel bileşenden meydana geldiği oldukça kabul görmektedir. Bu anlamda, kamu düzeni kavramı; “bireylerin güvenlik, huzur ve sağlık içinde yaşamaları durumu” olarak tanımlanabilir (Çetindağ, 2004: 2). Bu tanım, doğru olmakla birlikte, çalışma esnasında vurgu yapılan kamu düzeni kavramını tam olarak karşılamamaktadır. Hukuk lügatinde yer alan “Bir memlekette amme hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayiş ve fertler arasındaki münasebetlerde huzuru ve ahlak kaidelerine uygunluğu temine yarayan müessese ve kaidelerin hepsi” (Atakan, 2007: 60) şeklindeki tanımlama ise çalışmanın içeriğine daha yakındır. Özellikle klasik dönem Osmanlı kaynaklarında zikredilen *nizâm-ı âlem* olgusuyla, Osmanlı kamu düzeninin kastedildiğini söyleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Öz, 1999: 29-30; Yurtseven, 2007: 1259-60). Bunlardan hareketle bu çalışma için kamu düzeni hakkında, ülkenin, kanun ve nizamlar çerçevesinde yönetilebilmesi ile devlete ait hizmetlerin sorunsuz bir biçimde gördürülmesi şeklinde bir tanım geliştirilebilir.

Kamu düzeninin korunması açısından hukukun işletilmesi ve devletin yetkili organlarının fiilen etkili olması oldukça önem arz etmekteydi. Bu iki yapının işleyişinde meydana gelecek aksaklıklar ile devletin idarî, askerî ve iktisadî yapısına zarar veren sosyal hadiseler kamu düzenine zarar vermekteydi (Yazıcı, 2013:157). XVI. yüzyılda asayiş ve güvenliğe en çok zarar veren hususlar; serbest tımar uygulaması, yeniçerilerin tutumları, içki tüketiminin artması, iltizam usulünün yaygınlaşması ve askerî sınıfın ceza kanunu açısından imtiyazlı olmasıdır (Yazıcı, 2013: 158-165). Bunun yanında ani iklim değişiklikleri, kıtlıklar, kuraklıklar ve savaşlar kamu huzurunu derinden sarsmaktaydı (White, 2013: 119-150). Vergilerin zamanında ödenmemesi ve devlete ait hizmetlerin aksatılması da bu olumsuzluklara ilave edilebilecek hususlardandı.

Devlet, kamu düzenini sağlamak için, sorunun kaynağına ve devrin şartlarına göre, bir takım tedbirler almaktaydı. Kamu düzenini ve güvenliğini tehdit eden faktörler; doğal afet, kıtlık, kuraklık ve savaş gibi, hususlardan meydana gelmekteyse, devlet soruna odaklanarak, idarî ve malî tedbirlerle, bertaraf etmeye çalışıyordu (Çetin, 2013: 242-276). Eğer sisteme, kasıtlı veya kasıtsız olarak insanlar tarafından zarar verilmekteyse, sorunu çözmenin yanı sıra, faillerini tespit ederek gerekli cezaları vermek de devletin gündemini meşgul etmekteydi (Küpeli, 2011: 247). Etki eden unsurlara ve failere göre yöntem değişse de, devlet sorunları aynı mekanizmalar üzerinden çözmeye çalışıyordu. Bunları; berat ve fermanların yayımlanması, idarî düzenleme ve değişikliklerin yapılması, kefalet sisteminin yaygınlaştırılması, sosyal kontrol mekanizmalarının işletilmesi, kürek cezası yoluyla suçluların hem cezalandırılması hem de köy ve şehirlerden uzaklaştırılması, tüfek kullanımının sınırlandırılması, sefer zamanlarında özel tedbirlerin alınması şeklinde özetlemek mümkündür (Yazıcı, 2013: 157). Bu önlemler arasında, hukukun işlerliği, suç ve suçlularla mücadele ve kamusal hizmetlerin yürütülmesi açısından en yaygın ve en kapsamlısının kefalet sistemi olduğu söylenebilir (Yazıcı, 2013: 175). Kefaletin en büyük işlevi, otokontrol mekanizmasına işlerlik kazandırmak suretiyle, suçu, suçluyu engellemek ve kamu hizmetlerini gördürtmektir (Saydam, 1997: 68-69). XVII. yüzyılın sonlarından itibaren uygulanmaya başlanılan nezir de, tıpkı kefalet sisteminde olduğu gibi, büyük ölçüde otokontrol mekanizmasına hizmet etmektedir. Bu suretle, toplum düzenini sağlamak ve devlet otoritesini güçlendirmek, yalnızca devletin yetkili birimleriyle sınırlı kalmayacak, harekete geçirilen otokontrol mekanizması vasıtasıyla halk da bu sürecin bir parçası olacaktır (Tok, 2008: 210).

Nezir konusunu ihtiva eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Hukukî bir muamele olarak nezirden, “nezir akçesi” ve “nezre kesmek” başlıkları altında, ilk bahseden M. Zeki Pakalın’dır (1983:690-692). Daha sonrasında, Suraiya Faroqhi, XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu’daki bazı eşkıyalık hadiselerini ve bunlara karşı devletin aldığı önlemleri anlatan, Almanca olarak kaleme aldığı, makalesinin bazı bölümlerinde nezir üzerinde durmuştur (Faroqhi, 1993: 31-46 ve Faroqhi 1995: 190-204. Işık Tamdoğan, Fransızca yayımlanan

makalesinde (Tamdoğan, 2005: 259-269), XVIII. Yüzyılda Çukurova'da eşkıyalık ve konargöçerlerin kontrolü açısından nezir uygulamalarını değerlendirmiştir (Tamdoğan, 2006: 135-146). Özen Tok, bir sempozyum vesilesiyle, XVIII. Yüzyılın sonlarında Çorum Sancağı'nda meydana gelen eşkıyalık hadiseleri çerçevesinde nezre değinmiştir (Tok, 2008: 203-214). Nezirle ilgili son ve kapsamlı çalışma ise Hülya Canbakal'a aittir. Canbakal, uzun sayılabilecek makalesinde, devletin bir yönetim ve denetim aygıtı olarak kullandığı akitlerden ziyade, nezrin toplumsal hayattaki uygulamaları üzerine yoğunlaşmıştır (Canbakal, 2011: 85-115).

Görüldüğü üzere mevcut çalışmalarda ya eşkıyalık hadiselerinin engellenmesi ile aşiretlerin kontrol altında tutulması sürecine vurgu yapılmış, ya da nezrin toplumsal hayatın idamesindeki uygulamaları üzerinde durulmuştur. Nezre bağlamak, suçu önleme ve suçluyla engellemede, devlete ait görev ve hizmetlerin ifası konusunda; muhataplarını caydırıcı ve cezalandırıcı bir "denetim stratejisi" (Tamdoğan, 2006: 135) olması açısından, tüm boyutlarıyla incelenmesi gereken 'ilginç' bir uygulamadır. Elinizdeki bu çalışma vasıtasıyla, mevcut çalışmalardan da ilham ve destek almak suretiyle, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki veriler doğrultusunda, nezrin bir yönetim ve denetim aygıtı olarak uygulanması ve işlevselliği analiz edilmeye çalışılacaktır.

I- Dinî Bir Ritüelin Hukukî Bir Muameleye Dönüşmesi

İslam dininde Allah'a yakınlaşmak için yapılan bir ibadeti tanımlayan *nezr* kelimesinin kökenleri oldukça eskiye gitmektedir. Arapça *nazr* olarak telaffuz edilen kelime İbrani, Arami ve kısmen Assur dillerinde rastlanan *adamak*, *tahsis etmek* ve *takdis etmek* anlamlarını ihtiva eden *n-z-r* kökünden gelmektedir (Pedersen, 2001: 239-240). İslamiyet öncesi Arap toplumunda oldukça yaygın olan *nezir*, İslamiyet'in mevcut adetlere uyguladığı yöntemler çerçevesinde, ıslah edilmek suretiyle dinî bir karakter kazanmıştır (Esen, 2003: 1-3). Bağlayıcılığı, hangi hususların nezir olabileceği ve nezrin ne şekilde uygulanacağı ile ilgili olarak mezhep ve âlimler arasında farklı görüşler bulunmakla birlikte, nezrin bir ibadet biçimi olduğu hepsi tarafından kabul edilmektedir. Burada önemli olan niyettir. Kişi, nezri maddî bir beklenti için değil, Allah'a yakın olmak ve O'nun rızasını kazanmak için yapmalıdır (Esen, 2003: 34-40, 69-70).

Nezir, diğer dinî husus ve ibadetlerle birlikte, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle Osmanlı toplumuna intikal etmiş bir ibadettir. Nitekim bu haliyle, Allah'a yakınlaşmak yahut bir faydayı temin maksadıyla namaz, oruç, kurban şeklindeki ibadetleri adamak ve ifâ etmek şeklinde uygulanmıştır (Pedersen, 2001: 241). Bunun yanında Türkçe karşılığı olan *adak*³ kelimesiyle, İslamiyet öncesi Türk kültürüne ait kutsal kişileri ve kutsal yerleri ziyaret etme ya da onlara hediye götürme ritüeliyle birleşerek, kültürel bir özellik kazanmıştır⁴.

Ancak zaman içerisinde nezir, diğer anlamlarının yanı sıra, *şart koşma* ya da *yemin* gibi işlerlik kazanmaya başladı. Bu üstlendiği yeni işlev, parayla ilişkilendirilmesine yol açtı. 1545-1574 yılları arasında şeyhülislâmlık görevinde bulunan Ebusuûd Efendi'nin *nezir* ile ilgili fetvalarında açıkça görülen bu hususlar, nezrin toplumsal kontrol vasıtalarından birine dönüşmeye başlamasının ilk sinyalleridir. Söz konusu fetvalar büyük ölçüde nezredilen paranın ne şekilde ödeneceği ya da şart yerine geldiğinde, nezreden kişiye, adağını yerine getirmesi için, zorlama yapıp-yapılamayacağı ile ilgilidir⁵. Yine 1674-1686 yılları arasında şeyhülislâmlık görevini yürüten Çatalcalı Ali Efendi'nin (İpşirli, 1993: 234-235) fetvalarında da benzer hususlar bulunmaktadır⁶. Bu bilgilerden hareketle nezir ile kastedilenin, bir ibadet olmadığı, toplumsal

³ "Nezir" ile "adak" arasında bir miktar fark bulunmaktadır. Nezir şarta bağlı bir vaat olup, adakta bu tür bir şart bulunmamaktadır. Pakalın, 1983: 690.

⁴ Türkiye'de adak kültürü ve ziyaretgâhlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Tanyu, 1967: 1-432.

⁵ 1-Mes'ele: Zeyd "eğer filân nesneyi etmezsem, emirlere bin akça nezrim olsun" dese sonra ma'hud olan nesneyi etmese, ol akçayı Zeyd'den almaya kâdir olur mu? Elcevap: Re'y-i hâkimle alırlar, kefâret-i yemin ile dahi halâs olur. 2-Mes'ele: Zeyd "filân zamanda şu kadar akça getiresin" deyu Amr-i subaşı bir miktar akçaya nezr ettiği, akçayı ol zaman varıp teslim etmediği takdirce subaşı almağa kâdir olur mu? Elcevap: Asla kâdir olmaz, zalemeye nezir olmaz, fukaraya nezr ettiyse on miskin it'âm etmekle kefarete etmek gerekir. 3-Mes'ele: Zeyd'in ba'zı kimselerde deyni olup, Amr Zeyd'e "bu diyardan çık git, senin bunda olduğun istemezim" deyip, Zeyd dahi Amr'dan hafv edip "eğer gitmeyecek olursam nakîb-ül-eşrâfa yüz altın deynim olsun" deyip çıkıp gitmek kâdîrlikte dâinleri salıvermeseler bu takdirce nezr-i mezbur şer'an Zeyd'e lâzım olur mu? Elcevap: Olmaz, dâinleri men' etmeseler dahi kefarete yemin ile halâs olur. Bkz. Düzdağ, 2012: 74-75.

⁶ 1-Zeyd felan filli işlersem ehl-i örf taifesine şu kadar nezrim olsun didikten sora Zeyd ol filli işlese ehl-i örf taifesinden Amr nezr eyledin deyu Zeyd'den nesne almağa kâdir olur mu? El-cevâb: Olmaz. 2-Zeyd Amr'ı yanına alırsam mirîye beş yüz kuruş

hayatta otorite veya güç karşısında zor durumda kalan kişilerin, karşı tarafı ikna etmek ve sözlerine inandırıcılık katmak amacıyla, bu terimin *yemin* ve *vaat* içeriğine vurgu yaptıkları söylenebilir. Yine aynı fetva metinlerinden nezrin, *ehl-i örf* ve *mîrî* gibi terimler vasıtasıyla, devlet otoritesi ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu hususlar nezrin artık bir ibadet biçimi olmasının yanı sıra, kamusal sorunların giderilmesi için başvurulmuş etkili bir “müzakere” vasıtasına dönüşmesinin işaretleridir. Nezri bu tür bir müzakere vasıtası haline dönüştüren şey, onun içeriğinde yer alan *yemin* (Pedersen, 2001: 241) ve bu yemini kuvvetlendiren ‘vaat’tir. Bu yüzden fetva kitaplarında nezir ile ilgili bahisler, ibadet ve yemin başlıklarının altında ya da hemen yakınlarında yer almaktadır (Esen, 2003: 4-5)⁷.

İbadet ya da ‘kaderi değiştirme’ maksadıyla yapılan nezirler, ‘kulun’ sözlü ya da kalbî olarak bunu zikretmesi yani ‘niyet etmesi’ ile başlamaktadır. Ancak bu tür bir nezrin hukukî muamele açısından değeri ve geçerliliği yoktur. Bunun için nezre sebep olan husus ile bunun karşılığında ödenecek paralar ya da mükellef olunan yaptırımlar, Osmanlı mahkemelerinde ve şahitlerin huzurunda kayıt altına alınmak suretiyle yazılı hale getirilmektedir. Bu haliyle artık nezir, metni olan hukukî bir sözleşme, iki tarafın da karşılıklı olarak kabul ettiği bir akitir. Yazılı hale gelen nezir akitlerinden, söz ve niyetle yapılanlarında olduğu gibi, kefaret ödeyerek kurtulmak mümkün değildir. Dinî ritüel olan nezir ile hukukî muameleye dönüşen nezir arasındaki en önemli farklardan birisi budur.

Ebusuûd Efendî’nin fetva örnekleri incelendiğinde nezrin, bazı anlaşmazlıkları çözmek adına halk tarafından müracaat edilen, şarta bağlı bir yemin olduğu anlaşılmaktadır. Onun fetvalarına göre nezrin gerektirdiği yükümlülüklerden, *kefâret-i yemin* vasıtasıyla kurtulmak mümkündür. Bunun yanında nezri kabul edenlere, yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda, *ehl-i örfün* müdahalesi de doğru değildir (Tamdoğan, 2006: 141; Düzdağ, 2012: 74-75). Ebusuûd Efendî’nin fetvalarına mevzu ettiği nezir, yazıya geçirilmeyen ve hukukî bağlayıcılığı olmayan, sözlü uygulamalardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yazıya dökülen ve akit özelliği taşıyan nezir örneklerine de rastlanmaktadır. 1562-63 yıllarında Konya mahkemesine intikal eden bir nikâh akdinden, mahkemeden alınan hüccetler vasıtasıyla, nezir hükümlerinin daha bağlayıcı olmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Aynedâr Mahallesi’nde yaşayan Aîşe binti Menteş, nikâh akdi esnasında, vekilleri aracılığıyla, koca namzedi Nasuh’tan evlendikten sonra kendisini köyde yaşamaya zorlamamasını istemiştir. Nasuh bunun için söz vermiş olmakla birlikte, Aîşe -kurnazca bir manevrayla- bu isteğinin ve verilen sözün nikâh akdine kaydedilmesini sağlamıştır. Buna göre, eğer Nasuh sözünde durmaz ve Aîşe’yi köyde yaşamaya zorlarsa, nezir adı altında kendisine 1.000 akçe ödeyecektir⁸. Bu örnek olay üzerinden nezre, XVI. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, mahkemenin işlevselliği vasıtasıyla, caydırıcı ve yaptırım gücü olan bir akit hüviyeti kazandırılmaya başlandığı söylenebilir.

Diğer kaynaklardan da gözlemlenen, nezrin kamu düzenini sağlamaya yönelik kullanımına dair işaretler, Çatalcalı Ali Efendî’nin (1674-1686) fetvalarından da takip edilebilmektedir (Çatalcalı Ali Efendî, 1311: I, 142-145). Artık sözlü ya da kalbî niyet değil, hukukî muamele söz konusudur. Bu aşamadan sonra söz konusu hukukî işlemlere *akit* denilebileceği gibi, ortaya çıkan belgeler de bir nevi *sened* olarak değerlendirilebilir (Tamdoğan, 2006: 140).

Nezrin, devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen “yönetim ve denetim aygıtına” dönüşmesi, XVII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilebilir. Çünkü daha önceki dönemlere ait belge ve defterlerde, nezir kelimesinin bu tür kullanımına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır⁹.

---

deyn olsun didikten sonra Zeyd Amrı yanına alsa mücerred böyle dimekle mirîye beş yüz kuruş medyûn olmuş olur mu? El-cevâb: Olmaz. Çatalcalı Ali Efendî, 1311, I: 144-145.

⁷ Ebusuûd Efendî fetvalarında *ibadet* kısmında (Düzdağ, 2012: 64-75), Çatalcalı Ali Efendî fetvalarında ise yemin bahsinin hemen sonrasında yer almaktadır. (1311, I: 142-145).

⁸ *Mahalle-i Aynedâr Aîşe binti Menteş tarafından karındaşı Şekerin vekâleti babası Nebî ve Nasûh bin Hamza şehâdetleriyle sâbit olub güveği Nasuh bin Süleyman tarafından babası Nebînin vekâleti mezkûrân şehâdetleriyle sâbit olub mihr-i müeccel bin akçe olub akd olundu şu şart ile ki köye alub giderse bin akçe nezir ola.* Konya Şer’iye Sicili (KŞS) 1, sayfa 56, belge 19.

⁹ Bu dönem öncesine ait belge ve defterlerde nezirle ilgili bilgi bulunmaması, bu tür bir çıkarıma cesaret vermemektedir. XVI. Yüzyıla ait bir mühimme kaydında “...nezir ü kurbânımız vardır...” şeklinde bir ifade geçmekle birlikte, bunun nezir akdiyle ilgili yoktur. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 120.

Aslında XVII. yüzyılın ikinci yarısının başlarında nezri anımsatan, ancak nezir olarak zikredilmeyen, bazı uygulamalara rastlanılmaktadır. Örneğin; 1660 yılında Ayntab ahalisine, Abaza Hasan Paşa ve maiyetine yardım etmeyecekleri ve gördükleri yerde devlet görevlilerine ihbar edecekleri konusunda, topluca ettirilen yemin bu örneklerden birisidir. Ahalinin sözlerinde durmamaları ihtimaline karşı kendilerine herhangi malî veya bedenî bir sorumluluk yüklenmemekle birlikte, tüm ahalden topluca söz alınması ve yemin ettirilmesi, daha sonraki dönemlerde yaygın bir şekilde görülecek ve “kolektif sorumluluk ve yükümlülük” almayı gerektiren nezri anımsatmaktadır (Canbakal, 2011: 88, dipnot 10). Ancak burada nezir tabiri geçmediği gibi, nezre konu olan bir yükümlülük de yoktur.

Karşı tarafa yüklenen külfet vasıtasıyla, otokontrol mekanizmasını işletmeyi hedefleyen nezir akitleriyle ilgili en erken tarihlî örneğe ise Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekaiyât* isimli eserinde rastlanılmaktadır. Onun anlatımına göre; Bosna-sarây ahalisinin nezre bağlanmasıyla sonuçlanan süreç, nâhiyede fâilî meçhul cinayetlerin işlenmesiyle başlamaktadır. Bu olayla ilgili yapılan soruşturma, kâtilerin tespitine yeterli gelmemiştir. Mütesellim ve kadı, görünürde bu tür cinayetleri engellemek –gerçekte ise zimmetlerine para geçirmek- amacıyla, müteselsil kefalet müessesesini işletmeye karar vermişlerdir. Buna göre Nefs-i Bosna'da ve nâhiyelerinde yaşayan ahali, müteselsilen birbirlerine kefil yapılacak ve kişi başına iki kuruş muamele ücreti alınacaktır. Toplanan bu para kadı ve mütesellim tarafından paylaşılacaktır. Ancak 4 Haziran 1682 Cuma günü meydana gelen olaylar, şehir merkezinin çok kalabalık da olmasının etkisiyle, bu beklentinin çok ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Cuma namazını kılmak, pazar yapmak veya kefalet işlemlerini halletmek için şehre gelen köylülerin, şehirdekilerin “...bizim zulmümüzü üzerimizden niçün def' iylemezsiniz...” şeklindeki serzenişleriyle galeyana gelmeleri ve namaz çıkışında şehirdeki bazı kanunsuz kişilerin de onlarla birleşmeleri üzerine, bu kızgın kalabalık mahkeme binasını basmıştır. Önce para sandığını kırarak içindeki paraları gasp eden bu öfkeli kalabalık, ardından kadıyı da döverek öldürmüştür. Bu olayın devlet merkezine intikali üzerine, hadiseyi araştırmak için gönderilen Dergâh-ı Âlî kapucubaşlarından Fireng (Mehmed) Bey suçluları tespit ederek gerekli cezaları vermiştir. Ayrıca bu tür hadiselerin tekrarlamaması için ahaliyi nezre de bağlamıştır. Bu nezir akdine göre, bir daha benzeri bir olay cereyan ederse, ahali, kendilerini fesada sürükleyenlerden bir miktar kelle verecekler ve Hazîne-i Âmireye 40.000 kuruş ödeyeceklerdir. Bu akit yalnızca kâğıt üzerinde kalmamış, Fireng Bey tarafından, işlek bir cadde üzerine, nezrin kazındığı bir taş diktirilmiştir. (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995:132-133).

Birkaç yıl sonrasında Kıbrıs'ta meydana gelen başka bir nezir akdinde yine Fireng Bey'in ismi geçmektedir (Canbakal, 2011: 89). Bu nezir akdi, yeniçeri ve sipahilerin, valiye karşı ayaklanmalarıyla gündeme gelmiştir. Olayı araştırması, suçluları cezalandırılması ve kamu düzenini sağlaması için gönderilen Fireng Bey; suçlulara gerekli cezaları verdikten sonra, ada halkundan, bundan sonra bu tür hareketlere müsaade etmeyeceklerine dair, bir söz almıştır. Eğer ahali bu sözleşmeye uymazsa, asilerden otuz kişinin kellesini teslim edeceklerine ve devlet hazinesine 50.000 altın (1694 yılı rayicine göre yaklaşık 125.000 kuruş) (Oğuzoğlu, 1995: 163) ödeyeceklerine dair nezri kabul etmişlerdir. Fireng Bey bu sözleşmenin metnini, tıpkı Bosna-sarây'da olduğu gibi, “...macerâ-yı sâbıkı yâd ve fi-mâ-ba'd bu makûle bagy ü fesâddan ictinâb eylemeleri için...”, Ayasofya Camii'nin (Lefkoşe) önüne dikilen taşta *hakk* ettirmiştir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 391). Hem Bosna'da hem de Kıbrıs'ta uygulanan nezir akitleri Fireng Bey'in kişisel marifeti gibi gözükmektedir. Ancak 1689 yılına ait Ayntab sicillerinden takip edilebilen bir hadise –nezir olarak zikredilmese bile- nezrin yaygınlaşmaya başladığına bir işarettir. Ayntab ahali asker kaçaklarına yardım etmeyeceklerine ve gördükleri yerde devlet görevlilerine haber vereceklerine dair topluca yemin etmişlerdir. Sözlerinde durmamaları halinde ise, devlet hazinesine, her bir mahalle 2.500 akçe (yaklaşık 20 kuruş) olmak üzere, bir miktar ödeme yapmayı kabul ederek, bir nevi nezir akdi yapmışlardır (Canbakal, 2011: 88).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere nezre kesme/bağlama XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, kamu düzeninin sağlanması –hatta Osmanlı hukukunun işlerlik kazanması- için benimsenmeye başlanan bir yöntemdir. Aşağıda verilen örneklerle daha iyi anlaşılacak bir husus olmakla birlikte, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren eşkıyalığın engellenmesi ve aşiretlerin iskânı başta olmak üzere, kamu düzenini sağlamak amacıyla,

yöneten ve yönetilen tarafından, müracaat edilen bir akit veya bir müzakere vasıtası haline gelmiştir. Nezir bölgesel olmayıp, İstanbul'dan Rumeli'ye ya da uzak Arap vilayetlerine kadar, geniş imparatorluk coğrafyasının genelinde görülen bir uygulamadır (Tamdoğan, 2006: 142-143). Asayiş ve güvenliğin yanı sıra bazı emir ve yasakların uygulanabilmesi açısından, caydırıcı ve cezaî bir yöntem olarak, yaklaşık 150 yıl gündemde kalan nezir, Tanzimat'ın ilanı ile yürürlükten kaldırılmıştır (Pakalın, 1983: 692).

II- Nezrin Uygulanması ve Hukukî Süreç

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı Devletinde resmî yazışmalara konu olan nezir, Allah ile kulu arasındaki bir ibadeti değil, taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukukî bir muameleyi tanımlamaktadır. İbadet olan nezrin geçerliliği *kalben* veya *lafzen* niyetle mümkündür. Ancak akit haline gelen nezrin geçerli olabilmesi, tarafların mahkemeye başvurarak şahitlerin huzurunda, nezir akitlerine sebep ve konu olan hususların yazıldığı bir hüccet düzenlemeleri gerekmektedir. Eğer sebepleri yerel düzeyde ve devlet merkezini ilgilendirmiyorsa, kazâ mahkemesinden verilen bir hüccet, nezri geçerli kılmaya yeterlidir. Ancak "devlet otoritesi" ile yapılan nezir akitlerinde şer'î mahkemede düzenlenen hüccetlerin bir nüshasının, resmî yollarla, devlet merkezine ulaştırılması gerekmektedir¹⁰. Bir dizi resmî muameleden geçen bu hüccetler, Başmuhasebe defterlerine kaydedilerek, devlet arşivlerinde saklanmaktadır. Gerekli olduğu durumlarda arşivden araştırılarak, mevcut sorun hakkında karar verilmektedir¹¹. Buradan da anlaşılacağı üzere nezrin geçerlilik kazanabilmesi için muhakkak suretle, tarafların/temsilcilerinin hazır bulunduğu şer'î bir mahkemede; şahitlerin huzurunda, nezrin içeriğini, sebebini, konusunu ve nereye yapıldığını gösterir bir hüccet düzenlenmesi gerekmektedir (C.DH. 14374). Denizlerde meydana gelen ve âcilen çözülmesi gereken durumlarda, Kaptan Paşa'nın veya maiyetinin nezaretinde kurulan mahkemeler de, aynen kadı mahkemeleri gibi, nezir akitleri düzenleyebilmekteydiler (C.BH. 12028).

Osmanlı Devleti'nde, nezir uygulamasında ana kaide bir şeyi yapmak/yapmamak adına bir yükümlülük altına girmektir. Nezir uygulamaları genellikle, iki taraf arasında yapılan, akit formatındadır. Bunun yanı sıra tek taraflı, bir nevi yemin gibi, beyan türünden nezir örnekleri de bulunmaktadır. Hukukî muameleye sebep olan nezir uygulamalarında, tarafların kimler olduğu konusunda, üç hususun öne çıktığı söylenebilir. Bunların ilkinde, otorite ve buna itaat eden/etmesi gereken olmak üzere, hiyerarşik bir sistem vardır. İkincisinde eşit statüdeki grup veya kişinin, ortak aldıkları bir karar çerçevesinde, nezri kabul etmeleridir. Üçüncüsü ise, nezir ifadesi kullanılmak suretiyle, tek taraflı yapılan yeminlerdir. Bu sonuncusunda herhangi bir otorite bulunmamaktadır. Hatta karşı taraf da yoktur. O sebeple bunlardan ilk ikisi akit olmakla birlikte, üçüncüsü yalnızca hukukî bir muameledir. Ayrıntıları verildikçe bu konular daha iyi anlaşılacaktır.

Nezir akitlerinde *nezre bağlayan* ve *nezre bağlanan/nezri kabul eden* olmak üzere iki taraf vardır. Nezre bağlayan taraf genellikle devlet, nezre bağlanan, dolayısıyla itaat eden, ise bir veya daha fazla sayıda mahalle/köy/kazâ veya aşiret ahalisinden oluşan halk kesimidir. Bunun yanında devlet bireylerle de akit yapılmaktadır¹².

Osmanlı Devleti'nde yapılan nezir akitlerinde tek otorite elbette devlet değildir. Esnaf gruplarının, hammadde tedariki veya satış konusunda, üyelerini nezre bağladıkları görülmektedir. 1703 yılında, Ayntab Kazâsı'nda *bakırcılar esnafı* arasında işlenmemiş bakırın dağıtımı ile ilgili bir nezir akdi bu türdendir. Buna göre sözünde durmayanlar nezir olarak, mahkeme binasının tamiri için 50'er kuruş ödeyeceklerdir. 1738 yılında yine Ayntab'da yün dağıtımıyla ilgili yapılan akit de, esnaf arasındaki nezir uygulamalarına bir başka örnektir (Canbakal, 2011: 86). Dinî cemaat önderleri, işlerine karışmaması için cemaat mensubu bir kişiyi nezre bağlayarak, grup içerisindeki otoritelerini temin etmişlerdir (Canbakal, 2011: 96). Bunun

¹⁰ Mahkemeler, başkanları olan kadrların merkezî bürokrasi içindeki statüsü ve idarî sorumlulukları vasıtasıyla, hem siviller hem de devlet bürokrasisi adına "belge" üretebilen yegâne kurumdu. Bkz. Al-Quattan, 2011: 271, 277-281.

¹¹ Örnek olarak bkz. C.AS. 5664, C.ZB. 483; C.DH. 16408; C.DH. 16400; C.ADL. 2576; C.ZB.109. Parayla ilgili olmayan nezir akitlerinde de durum değişmemektedir. C.ZB. 661.

¹² Mesela: Tırhala'nın Baba Mahallesi sakinlerinden Serdengeçti Aydın oğlu Ali Ağa ve kale imamının oğlu İbrahim, ahaliye zulümleri sebebiyle 5.000'er kuruş nezre bağlanmışlardır. C.DH. 4969.

yanında bir yeniçeri ağası, yakınındaki mahalle ahalisini nezre bağlayarak, bina ettirdiği suyollarına zarar verilmesini engellemek istemiştir. Nitekim Yeniçeri ağasının Şumnu'da Şaban Halife Mahallesi'nde, Ağakapısı önünde inşa eylediği suyollarına zarar vermemeleri için, Yukarı Tekke Mahallesi ahalisini 1.000 kuruş nezre bağladığı görülmektedir (C.BLD. 7178).

Osmanlı toplumunda mahalle ahali, kanunun onlara verdiği yetkiler çerçevesinde, "uygunsuz" kişileri mahallerinden ihraç ettirebilmekteydi (Çetin, 2014: 43-70). Antalya'da, fuhuş yapan bir kadın hakkında, mahallelisinin de şikâyetleriyle, mahalleden ihraç kararı çıkmıştır. Ancak söz konusu kadın, oyalamak suretiyle, mahkeme kararına uymamaktadır. Bunun üzerine mahalle ahali, söz konusu kadını mahkemeye götürerek, en kısa sürede mahalleyi terk edeceğine dair nezir hücceti düzenlettirerek, kadını mahalleden uzaklaştırmışlardır (Tamdoğan, 2006: 142).

Otorite ile bağlantılı bu hiyerarşik yöntemin yanı sıra, eşit statüdeki iki farklı esnaf grubunun ya da bir kazâdaki tüm ahalinin karşılıklı olarak birbirilerini nezre bağladıklarına dair örnekler de bulunmaktadır. Yani burada nezir sebebi otorite değil, iki tarafın da uyması gereken ortak bir karardır. Esnaf grupları arasındaki nezir uygulamaları buna örnek verilebilir. 1717 yılında Konya'da haffâf (ayakkabıcı) ve derici cemaati, bazı ürünlerin satışıyla ilgili olarak nezre başvurmuşlardır (Sak, 2006: 554-55). Malatya sicillerinde kayıtlı bir belge; nezrin yalnızca otorite istediği için değil, bizzat otoritenin gücünü kırmak için yapılabileceğini göstermektedir. Normal şartlarda devlet, kanunlara uyması konusunda ahaliyi nezre bağlamaktayken, Malatya ahali devlet otoritesini temsil eden mütesellime karşı, ortak tavır alma konusunda, nezir akdi düzenlemişlerdir. Ahali, Mütesellim Kenan'ın "kanunsuz olarak fukaraya zulm etmesi" üzerine "birlikten güç doğar" prensibiyle, bundan sonraki kanunsuz fiillerini engelleyeceklerine dair bir nezir akdi imzalamışlardır. Mahkeme vasıtasıyla "ahd-i nezir"¹³ ifadeleriyle kayıt altına alınan bu toplumsal sözleşme, nezrin "kolektif şuur" oluşturabilme becerisine, oldukça iyi bir atıf yapmaktadır. Normal şartlarda nezir genellikle otoriteye karşı sorumlu olmayı gerektirirken, burada ahali zalim otoriteye karşı örgütlenmiş ve karşı koyma konusunda ortak tavır almıştır (Canbakal, 2011: 95).

Bir nezir türü de tek taraflı yemin beyanıdır. Burada kişi bir şeyi yapmayı ya da yapmamayı mahkeme huzurunda nezretmekte ve bu hususu da sicile kaydettirmek suretiyle yazılı hale getirmektedir. 1683 yılında Ayntab mahkemesine giderek bir daha asla *kasabbaşı* olmayacağına yemin eden Mustafa Beşe'nin fiili buna örnektir. Mustafa Beşe bu sözünden dönerse, bu tarihte her kim kadı ise kendisinden nezir olarak 50 kuruş almasını söyleyerek, kendi kendisini nezre bağlamıştır (Canbakal, 2011: 94-95). Buradaki nezir şartlı yemin gibidir¹⁴. XVI. ve XVII. yüzyıla ait fetva metinleri¹⁵, yemin türünden nezirlerin sosyal hayatta, mahkemede kaydedilenden, çok daha yaygın olabileceğini göstermektedir. Muhtemelen bu tür nezirler, çoğu zaman, sözlü yapılmakta ve hüccete ihtiyaç duyulmamaktaydı.

Nezir akitlerinin bir dayatma mı yoksa uzlaşma ya da müzakere mi olduğu, ilk olarak nezir fikrini kimin ortaya attığı ile ilgilidir. Bazı hadiselerde, devletin takibinden ve ceza almaktan kurtulmak için, ahalinin "...Nezrimiz olsun..."¹⁶ veya "...nezri derühde ve taahhüd ettik..."(C.ZB. 2659) şeklindeki ifadeleriyle, nezri kabul etmesidir. Devletin nezir konusunda kararlı olması ve bir nevi zorlaması ise "...nezre kat' olunmak..." şeklinde ifade bulmaktadır (C.DH. 14561). Burada nezrin caydırıcı ve cezaî yönü, devlet otoritesini kabul ettirmenin bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğerinde ise şahısların ya da ahalinin bir davranışı yapmak ya da yapmamak adına söz vermeleri ve sözlerini tutacaklarına dair bir miktar nezri kabul veya teklif etmeleriyle bağlantılıdır. Burada nezir fikri, suçta iştirak eden ya da suç işleyenlerle temas

¹³ "Malatya ahali Meclis-i Şer'ide ahd-i nezir itmiştir-ki mütesellim Kenan Ağa şer'isiz haps ve fukarayı ahz ve zulm itmekle fi ma tenbih Kenan bir kimesneyi şer'isiz tutmaya tutar ise cümle ile men' ve def eylemeye cümle böyle ahd itmişlerdir. Bu mahalle kayd şüd". Karagöz, 1994: 205-206.

¹⁴ Yeminin kullanımı hakkında örnekler için bkz. Çatalçalı Ali Efendi, 1311, I: 142-145; Açık, 2013: 1-19.

¹⁵ Düzdağ, 2012: 74-75; Çatalçalı Ali Efendi, 1311, I: 144-145.

¹⁶ "şakî-i mezbûrlar kazâmıza dâhil olub ahz ve ele getürümekte birimiz ihmal ve tekâsül ve himâye iderimiz olur ise canib-i mirîye yirmibir bin guruş nezrimiz olsun deyu taahhüd ve minvâl-ı meşrûh üzere nezri kabul ve taahhüd eylediklerini..."C.ZB. 263; ayrıca bkz. C.DRB. 98.

halinde olanların, daha ağır cezalar almamak için, bir daha kamu güvenliğini tehdit etmeyeceklerine ya da suçlulara yardım etmeyeceklerine dair söz vermeleriyle ortaya çıkmaktadır. Mesela: Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî Kadınhanı karyesi ahalisi, huzurlarını bozdukları gerekçesiyle, İmâm Molla 'Alî bin Tekeli ve Mustafâ bin Ebûbekir'i devlet merkezine şikâyet ettiler. Yapılan tahkikat neticesinde bu kişilerin Kıbrıs'taki Magosa Kalesine sürgün olunarak, ahalinin sıkıntısının giderilmesi yönünde ferman gönderildi. Molla Ali ve Mustafa, sürgün cezasından kurtulmak için, ahalisini bir daha rahatsız etmemek üzere, Kadınhanı'nı terk edeceklerine söz verdiler. Kadınhanı veya Saidilî'ne gelmeleri halinde, Matbâh-ı Âmireye 1.000 kuruş nezir akçesi ödemeyi taahhüt ettiler. Bu nezir vasıtasıyla, Kadınhanı ve Saidilî'ne girmeleri yasaklanmakla birlikte, yaşayacakları yer konusunda serbest kaldılar (Sak-Çetin, 2014: 329). Örneklerde de görüldüğü gibi; ilkinde nezir kararı ve nezrin miktarı devlet tarafından belirlenmektedir. İkincisinde ise ağır bir ceza almamak için, devletin bu konudaki emir ve yaşağına uyacağına dair söz verilmekte, bir miktar para nezretmek suretiyle de, bu söze inandırıcılık katılmaktadır.

Nezre konu olan yaptırımlar %99 oranında nakdî yani paradır. Geriye kalanları ise *çalışmayı kabul etmek* (Pakalın, 1983: 691) ve *dayağa razı olmak* (Sak, 2006: 554-55) gibi bedenî; *âsilerin önde gelenlerinin kellesini teslim etmek* (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 391) ya da *Medîne-i Münevvere'ye gitmeyi kabul etmek*¹⁷ gibi fiili yaptırımlardı. Nezre konu olan yaptırımlar, emir ve yasaklara uyulduğu müddetçe, yalnızca caydırıcıdır. Ancak, nezre konu olan kurallar çiğnenir ve yasaklar delinirse, ihmal veya suçu olsun olmasın, nezir akdinde ismi geçenlerin – bireysel ya da topluluk olarak- sonuçlarına katlanacakları bir cezaya dönüşmektedir (Pakalın, 1983: 691).

Nezre konu olan paranın nereye ödeneceği, nezrin yerel düzeyde mi kaldığı yoksa devlet merkeziyle mi yapıldığına bağlıdır. Devlet merkezi ile yapılan nezir akitlerinde paranın ödeneceği yerler genellikle Cânib-i Mîrî (C.BH.12028), Hazine-i Âmire (C.DH. 10487), Matbah-ı Âmire ve Darbhâne-i Âmire (C.DH. 4130) gibi merkezî hazinelerdir. Bunun yanında akit devlet merkeziyle yapılmakla birlikte, ödemenin valilik bütçesine yapıldığına dair nezir örnekleri de bulunmaktadır (C.DH. 93519). Yerel düzeydeki akitlerde bu paraların Haremeynü'ş-şerefeyn Dolabına (Sak-Çetin, 2014: 241), mahkeme binasının tamirine, suyollarının temizlenmesine, kadıya (Canbakal, 2011: 86) ve vali hazinesine (Sak, 2006: 554-55) nezredildiğine dair örnekler mevcuttur.

Her zaman geçerli olmasa da nezre sebep olan suç veya yasak, devletin hangi kurumunu etkiliyorsa, nezir akçesinin oraya ödeneceği/ödediğine dair örnekler mevcuttur. Mesela; Koltuk halkasının¹⁸ dışarıda imal edilmesi darphaneyi zarara uğratmaktaydı. (Bölükbaşı, 2010: 87). Bu nedenle olsa gerek, koltuk halkası üretenlerden, daha önceden kabul ettikleri nezir doğrultusunda, Darbhâneye teslim edilmek üzere, 2.000 kuruş tahsil edilmiştir (C.BLD. 6375). Bunun yanında olayın meydana geldiği yerleşimlerin idarî yapıları da nezir akçesinin nereye ödeneceğine dair bir kıstas olabilmekteydi. Mesela; Bozkır maden emaneti sınırları içerisinde meydana gelen hadiselerle ilgili nezir akitlerinin bazen Darbhâne-i Âmireye yönelik olduğu, bazense maden sermayesine yapıldığı anlaşılmaktadır. 1824 yılında iki köy arasında ortaya çıkan yaylak anlaşmazlığı, yaylağın ortak kullanımı şeklinde bir çözüme kavuşturulmuş, bu şartı bozan köyün ise Darbhâneye 10.000 kuruş ödemek üzere nezre bağlandıkları görülmektedir (Şafakçı, 2013: 94). Yine aynı maden emanetine bağlı bir köyde meydana gelen cinayet hadisesi ile ilgili olan köylünün Bozkır maden sermayesine ödemek üzere 7.500 kuruş nezre bağlandığı görülmektedir. Aynı olayla ilgili olarak Seydişehir Kazâsı'na

¹⁷ 1762 yılında Erzincan'da üzerlerine gönderilen paşanın önünden kaçan eşkiyanın şehre sokulmaması ve eşkiya yatağı olduğu için yıkılan kahvehanelerin yeniden bina edilmemesi için Erzincan'daki dört adet serdengeçti ağası nezre bağlanmıştır. Belgedeki ifade "...Erzincanda sâkin dörd adet orta-i serdengeçti ağaları fırka fırka Medine-i Münevvere'ye nezre kat' ve başka başka dört kıt'a hüccet-i şer'îye alınub..." şeklindedir. C.ZB. 661. Buradan Medine-i Münevvere'ye gidileceği şeklinde bir sonuç çıkarılabilir. Ancak bu yolculuk sürgün mü, ibadet mi yoksa ıslah-ı nefis mi olacaktır? Açıkçası bu husus tam olarak anlaşılamamıştır.

¹⁸ Standartların altında işlenen gümüşe verilen addır. Bkz. Bölükbaşı, 2010: 85.

bağlı 17 köyün ahalisi 15.000 kuruş, Akçalar Köyü ahalisi ise 5.000 kuruş nezir ödemeyi taahhüt etmiştir (Şafakçı, 2013: 159-160, 374, başka örnek için bkz. 336).

Buraya kadar, bazı örnekler vasıtasıyla, nezir akitlerinin kimler arasında olduğu ve hangi hukukî sürecin takip edildiği üzerinde duruldu. Bundan sonra irdelenmesi gereken husus, nezirlerin tedavülde kalma süreleridir. Mahkeme huzurunda düzenlenen akitlerde, kimin, hangi sebeple ve hangi şartları kabul ettiği belirtilmektedir. Ancak aynı akit metinlerinde, nezrin süresi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte nezre sebep olan hususlardan, bu hukukî muamelelerin geçerlilik sürelerini tahmin etmek zor değildir. Nitekim Mustafa Beşe'nin "...bir daha kasabası olmayacağım..." (Canbakal, 2007: 165) diyerek ifade ettiği nezrinin geçerlilik süresi, elden ayaktan düşünceye ya da ölünceye kadardır. Birer yıllık sürelerle iltizama verilen menzilhanelere ait nezir akitlerinin süreleri ise bir yıldır (Çetin, 2013: 237-50). Eşkialık, ayaklanma, korsanlık, üretim ve satış gibi hususlar için yapılan nezir akitlerinin sürelerini önceden kestirmek mümkün değildir. Bunlar, ahalinin bir talebi olmadığı müddetçe, uzun süre tedavülde kalıyor olmalıdır. 1685-86 yılında şehrin en işlek caddesine taş dikilerek nezre bağlanan Kıbrıs ahalisinin talepleri buna örnektir. Ahaliyi nezre bağlayan Fireng Bey'in siyaseten katli üzerine, ahalinin talepleri, nâib ve ulemânın da Kara İbrahim Paşa'dan rica etmeleriyle, nezrin kazındığı taş yıkılmış ve akit de yürürlükten kaldırılmıştır (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 391). Bu suretle çok uzun süreli olması planlanan bir nezir akdi, birkaç yıl içerisinde, şartların da uygun olmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

III- Nezrin Sebepleri ve Uygulama Alanları

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, nezrin sebepleriyle bağlantılı olarak, genellikle eşkıyalık üzerinde durulmuştur (Faroqhi, 1995: 194-200; Tok, 2008: 203-214; Tamdoğan, 2011: 135-146). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, konuyla ilgili kabaca bir tarama yapıldığında da benzer şekilde, diğerlerine nispetle, asayiş ve güvenlik hadiselerinde nezre daha sık müracaat edildiği şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Ancak nezre sebep olan hususlar, bunlarla sınırlı değildir. Kamu düzenini sağlamak adına, devletin "yaptırım gücünü" artırmak amacıyla, eşkıyalık dışındaki meselelerin çözümü için de nezre başvurulduğu ya da nezrin bir uzlaşma ve çözüm aracı olarak gördüğü söylenebilir. Bu doğrultuda konargöçerlerin iskânı ve kontrolü, korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi, vergilerin toplanması, kamu hizmetlerinin ifası, yenicilerin kontrolü, üretim ve satışın denetim altında tutulması, hatta mahkeme kararlarının uygulanması için- her zaman ya da genellikle değil- zaman zaman nezre müracaat edildiği söylenebilir. Bu hususlar, ayrı başlıklar altında, aşağıda detaylandırılacaktır.

A-Asayiş ve Güvenliğin Temini

Osmanlı Devleti'nde eşkıya kelimesi oldukça geniş kapsamlı kullanılmakta olup, devlet tarafından, yasalara uymayan ve bozgunculuk yapan herkes "eşkıya" olarak nitelendirilebilmektedir (Faroqhi, 1995: 137; Tamdoğan, 2011: 137). Osmanlılar güvenlik ve asayiş için, dönemin şartlarına ve hadiselerin mahiyetine göre, bir takım tedbirler almışlardır. XVII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bu önlemlere nezir de ilave edilmiştir (Demirci- Arslan, 2012: 77-97). Bununla bağlantılı olarak bir bölgede eşkıyalık baş gösterdiği zaman, diğer önlemlerin yanı sıra; eşkıyanın takibi, yakalanması veya ikna edilmesi için nezre de müracaat edilmekteydi (Uluçay, 1955: 65; Koç, 2011: 193-194). Mesela 1799 senesi içinde Bursa havalisinde faaliyet gösteren eşkıya grubunu tenkille görevlendirilen Kocaeli ve Sultanönü Sancakları Mutasarrıfı Vezir Hüseyin Paşa, ilk iş olarak Bursa Sancağındaki bazı kazâlarla birlikte Bursa Kazâsı'na bağlı köylerin halkını söz konusu eşkıyaya yataklık etmemeleri şartıyla nezre bağlamıştır (Saticı, 2008: 192).

Güvenlik ve asayişle bağlantılı nezir akitleri, eşkıyalığın türüne ve boyutuna göre, değişiklik göstermektedir. Bazı hadiselerde eşkıyalar, bazılarında ise eşkıyanın faaliyet gösterdiği bölgenin ahalisi, nezre bağlanmıştır. Eşkialığın boyutuna ve ahalinin eşkıya ile olan münasebetine göre, nezir yoluyla ahalden beklenen yükümlülükler değişebilmektedir. Bazen nezre konu olan yükümlülük, eşkıyaların iskân alanına sokulmaması veya eşkıyaya yardım ve yataklık yapılmaması yönünde iken, (C.DH. 10487) bazense eşkıyanın, görüldüğü yerde yakalanarak, devlete teslimini içermekteydi (Öztürk, 1990: 989; Tok, 2008: 212-213; C.DH. 15520; C.ZB.109; C.ZB. 1077). Devleti bıktıran eşkıyalık hadiselerinde, nezre bahis olan eşkıyanın *diri veya ölü* yakalanmasına dair bir madde ekleyerek, eşkıyanın öldürülmesi

konusunda da ahaliye yetki ve talimat verilmekteydi (C.DH. 9622; C.ZB.2722). Bu maddelerin içeriği ne olursa olsun, nezir vasıtasıyla halk eşkıyayı haber vermeye, yakalamaya ve onunla mücadele etmeye mecbur kalıyordu (Uluçay, 1955: 65). Elbette bölgenin asayiş ve güvenliği ile ilgili nezir akitleri her zaman ve yalnızca ahali ile yapılmıyordu. Bazı nezir işlemlerinde ahalinin yanı sıra âyanlar da nezre bağlanmaktaydı (C.ZB. 1201; C.DH. 4130). Yine *vücut-ı memleket* diyebileceğimiz *ulemâ*, *sulehâ* ve *sâdât* ile askerî zümrenin en etkili üyeleri olan yeniçerilerle de (C.ZB. 2619; Selçuk, 2013: 658), eşkıyanın takibi veya etkisiz hale getirilmesi bağlamında, nezir akitleri yapılmaktaydı. Bu şekilde, sıradan halktan ziyade, resmî veya yarı resmî statüleriyle, toplumun üst katmanını oluşturan zümrelerin de eşkıya ile mücadelesi hedefleniyordu (C.DH. 944). Yine, halk yerine, asayişten sorumlu birimler ve âyanlar nezre bağlanarak, eşkıyanın hareket sahası daraltılmaya çalışılıyordu (Selçuk, 2013: 658). Eşkıyalar ile âyanlar arasında, işbirliğinin olabildiği bilgisiyle hareket edilirse (Uluçay, 1955: 57-58, 72; Tamdoğan, 2006: 137-138) bu tür durumlarda halktan ziyade âyanların nezre bağlanmasının daha isabetli olduğu anlaşılacaktır.

Bazı konargöçer aşiretler, devletle davası olan başıboş levend eşkıyasını himaye etmekteydiler. Bu suretle destek bulan eşkıya güçlenmekteydi. Bu doğrultuda Karaman Eyaleti'nde Karabağı aşireti başta olmak üzere, diğer aşiretlerin de sağlam bir nezre bağlanmaları için ferman gönderildi. Bu ferman ile nezrin yanı sıra şiddetli bir cezanın da verileceğine vurgu yapılarak, aşiretlerin eşkıyaya yardımları engellenmeye çalışılmıştır (C.DH. 14034).

Asayiş ile ilgili sorunların yaygınlaştığı dönemlerde, bunun önüne geçmek için geniş kapsamlı nezir akitleri yapılmaktaydı. Bu akitler vasıtasıyla *reayanın ata binmesi*, *silah kullanması* ve *levend kıyafeti giymesi* yasaklanmaktaydı. Bu suretle eşkıyalığa yönelik hareketlerin, henüz yaygınlık kazanmazdan evvel engellenmesi hedefleniyordu (Uluçay, 1955: 63).

Bazı asayiş sorunlarında, bizzat eşkıyalık yapan kişiler nezre bağlanmaktaydı. Bunun için birkaç yöntem bulunmaktadır. Bunların birisinde "arabulucu" ve "nasihatçı" vasfı olan kişiler vasıtasıyla hareket halindeki eşkıyanın uzlaşmaya davet edilmesidir. Bu daveti kabul eden eşkıya veya aşiret, bundan sonra "fesad" çıkarmayacakları konusunda sözler vererek, "farazi" bir borçlanmaya giriyor yani nezri kabul ediyorlardı (Tızlak, 1994: 777). Yine etkisiz hale getirilen eşkıya grupları, bir daha bu tür hareketlere kalkışmayacaklarına dair söz vermeleriyle, nezre bağlanmaktaydılar (Tamdoğan, 2006: 139). Sözlerinde durmamaları halinde, nezirleri tahsil edildiği gibi, tedip ve sürgün yoluyla fiilî cezalar da veriliyordu (Tızlak, 2013: 364). Mesela; Çerkeş Kazâsı ahalisinden olup, halka ve oradan gelip geçen tüccar ve sair yolculara tecavüz eden eşkıyanın ele geçirilerek bir kısmının Sivas Kalesi'nde kalebind olunduğu, 42 neferinin ise 12.000 kuruş nezre bağlanarak affedildikleri anlaşılmaktadır (C.ZB. 3376). Yine Çankırı ve havalisinde bulunan Cirid ve Köçekli aşiretleri bundan sonra eşkıyalık yapmayacaklarına dair söz vermeleri üzerine, 10.500 kuruş nezre bağlanarak, affedildiler (C.ADL. 6349).

Ahalinin nezre bağlanarak maddî bir külfet altına sokulması da eşkıyanın ele geçirilmesi için yeterli olmuyordu, bu tür durumlarda yardım ve yataklık yaptığı düşünülen yerleşim bölgelerinden yaşlı ve hatırı sayılır kişilerin devlet tarafından rehin alınarak, ahalinin eşkıyaya destek vermesinin engellenmeye çalışıldığı görülmektedir (Öztürk, 1990: 982).

Tamdoğan, Barkey'den esinlenmek suretiyle, eşkıyalık hadiselerindeki nezir akitlerini eşkıya ile devlet arasında yapılan "müzakere" olarak değerlendirmektedir (Tamdoğan, 2006: 138). Evet, bizzat eşkıya ile yapılan nezirlere böyle bir anlam yüklemek doğru olabilir. Ancak eşkıyalık hadiselerinde; eşkıyalardan ziyade, eşkıyanın yardım gördüğü kazâ veya köy ahalipleri nezre bağlanmaktaydı. Bunlar üzerine yapılan işlemlerde *eşkıyaya destek olmamak*, *eşkıyayı yaşadıkları yere sokmamak*, *eşkıyayı ihbar etmek* ve *eşkıyayı gördükleri yerde yakalayarak devlet görevlilerine teslim etmek*¹⁹, *eşkıyayı diri veya ölü ele geçirmek* gibi yükümlülükler gündeme gelmekteydi (C.DH. 9622). Halk ile yapılan bu nezir akitlerini "müzakere" yerine, *işbirliğine*

¹⁹ "...şaki-i mezbûrlar kazâmıza dahil olub ahz ve ele getürmekde birimiz ihmal ve tekâsül ve himâye iderimiz olur ise canîb-i mirîye yirmibir bin guruş nezzimiz olsun deyu taahhüd ve minvâl-ı meşrûh üzere nezri kabul ve taahhüd eylediklerini..." C.ZB. 263.

zorlamak şeklinde telakki etmek belki daha doğrudur. Nezir, eşkıya ile herhangi bir çıkar ilişkisi bulunmayan ama eşkıyaya da ses çıkarmayan/çıkaramayan, sıradan halkı da maddî bir külfet karşılığında “oyuna sokmuş” oluyordu. Bu durumda ahali hem eşkıyaya hem de devlete karşı riske girmiş oluyordu. Muhtemelen sıradan halk kendilerine dokunmaması halinde eşkıyaya karşı herhangi bir kolektif refleks üretmiyor olmaları ki, devlet eşkıyaya karşı kayıtsız kalınmaması konusunda ahaliyi nezir yoluyla, strese sokarak, zorlamış oluyordu.

Yalnızca eşkıya değil, bölgedeki toplumsal huzura zarar veren gruplar da nezir vasıtasıyla yola getirilmeye çalışılıyordu. Anadolu yakasında Eğin Kazâsı ve buraya bağlı beş köyün zimmî ahali²⁰, Müslümanları asılsız yere şikâyet ederek hem bölgesel huzuru bozmakta, hem de devletin ilgili organlarını boş yere meşgul etmekteydiler. Bundan sonra bu tür hadiseler sebepten olmamaları konusunda, söz konusu zimmî reaya 14.500 kuruş nezre bağlandı. Eğer sözlerinde durmazlarsa, nezirleri kendilerinden tahsil olunacak ve yine aynı husustan, daha yüksek bir paradan, tekrar nezre bağlanacaklardır (C.DH. 16408).

Önemli geçit ve derbentlerde yaşayan ahali de, yolcuların güvenliği ve bölgenin asayişini için, nezre bağlanmaktaydı (Orhonlu, 1990: 142). Bu doğrultuda Anadolu'nun sağ kolu üzerinde önemli birer geçit olan Payas ve Belen ahali, temsilcileri vasıtasıyla nezre bağlanarak, yol güvenliği konusunda bölge ahalisinin de kayıtsız kalmaları engellenmiş oldu (C.DH. 15097). Nezir uygulanan geçit ve derbentlerde yolcular soyulursa, ahali nezrin yanı sıra çalınan eşya ve malların tazmininden de mükellef oluyordu. Adana'da mirî mukataaya ait mahsulü tahsil ederek İstanbul'a dönen Mehter Hasan, Eskişehir civarında Akçapınar'da eşkıya tarafından gasp edilmiştir. Bölge ahali, eşkıyayı devlet görevlilerine teslim etmek koşuluyla nezre bağlandı. Eğer eşkıyayı yakalayamazlarsa, hem soygunun zararını tazmin edecekler, hem de taahhüt ettikleri miktardaki nezri ödeyeceklerdir (C.ZB. 1622). 1760 yılında Samsun gümrükçüsü tarafından Tokat'a gönderilen “hazine” Lâdik Kazâsı yakınlarında gasp edilmiştir. Bunun üzerine çalınan miktar, gerekli önlemleri almadıkları ve eşkıyayı ele geçirmedikleri için, kazâ ahalisinden tahsil ettirilmiştir. Ayrıca kazâ ahali, bundan sonra bu tür olaylara izin vermemeleri için, nezre bağlanmıştır (C.ZB. 2619).

Düşmanlık ve husumetin sona ermesi için farklı kazâ ahali toptan nezre bağlanabilmekteydi. Nitekim Kaş ve Elmalu ahali aralarındaki husumetleri devam ettirmemeye söz vermişler ve sözlerini de nezir yoluyla güçlendirmişlerdir (C.DH. 148). Benzer şekilde iki gruba ayrılan Şehirköy ahali, aralarındaki husumetin giderilmesi için özel olarak gönderilen mübaşirler vasıtasıyla, Hazine-i Âmiriye ödemek üzere, 30.000 kuruş nezre bağlanmışlardır. Muhtemelen huzursuzluklar devam etmiş olmalı ki; konuyla ilgili bir ferman gönderilmiştir. Fermana itaat edip sözlerini tutmazlarsa, nezirlerinin iki katının tahsil olunacağı gibi, başkaca cezaların da verileceği kendilerine bildirilmiştir (C.DH. 570).

Maden bölgelerinde asayişin temini için nezre müracaat edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda 1777 senesinde Maden Emni Hacı Süleyman'a saldırı düzenleyen Bozkır Şeyhi Abdülkadir ve oğullarının Bozkır ve köylerine sokulmaması için ahali nezre bağlanmıştır. Aynı zamanda maden işlerini görmekle mükellef olan bu ahalinin kusurlarının olması halinde, kendilerinden 50.000 kuruş nezir akçesinin tahsil edilmesi yönünde taşra yöneticilerine bilgi ve talimat verilmiştir (C.DRB.2605). Bu suretle hem Bozkır ve çevresinde asayiş bozma ihtimali olan grupların ahalinin marifetiyle bölgeden uzak tutulması, hem de geri hizmet sınıfı reayanın işlerini aksatmalarına mani olunması hedeflenmiştir.

Bazı âyanlar, daha önceki usulsüzlükleri sebebiyle, *memleket umuruna* karışmaktan men edilerek, nezre bağlanıyorlardı (C.ADL. 574). Yine zaman zaman âyanların, *tekâlif-i örfiye* ve *mesârif-i belde* tevziatları esnasında usulsüzlük yapmaları halkın tepkisine yol açmaktaydı. Halkın haklarını iade etmek ve tepkileri azaltmak adına, söz konusu âyanlara, bir nevi tazminat kabilinden, nezir adı altında ödemeler yaptırılıyordu. Haksız alınan vergilere karşılık iade edilen bu paralar vasıtasıyla, halkın zararları tazmin edilmiş oluyordu. Ankara âyanlarından Müderris-zâde ailesinden Ahmed ve oğlu Mehmed Efendi'nin, 1767 yılında, bu türden usulsüzlükleri tespit edilmiştir. Bunun için İstanbul'dan gönderilen mübaşir ve molların

²⁰ Bu tarihlerde Eğin Kazâsı'nın 36 köyü bulunmakta olup (Taş, 1996: 139), nezrin uygulandığı köyler ise İşcefe, Kamurkâb, Sevrek, Vanek ve Karışla'dır. C.DH. 16408.

talepleri doğrultusunda kurulan mahkemede, gasp edilen hakların iadesi doğrultusunda bir karar alındı. Karara göre, ahaliye iade edilmek üzere, Ahmet Efendi 25.000 kuruş, oğlu Mehmed ise 20.000 kuruş nezir ödeyecekti. Bu suretle hakları iade edilen ahali de kavgalarına son vereceklerini ve sulhu kabul edeceklerini beyan ettiler (Nagata, 1999: 48-49; C.DH. 11010).

Resmî statüdeki kişilerin görevlerini ifa ederken, ihmâl ya da suiistimallerine karşı da nezir akitlerine başvurulmaktaydı. Bu bazen bizzat görevlinin bazense bölge ahalisinin nezre bağlanması şeklinde gerçekleşmekteydi. Adilcevaz Sancakbeyi Murad Bey, görevini kötüye kullanarak ahaliye eziyet etmekteydi. Bu durum devlet merkezine bildirilince, bölgeden firar etmiş ve bu suretle de asi duruma düşmüştür. Bunun üzerine Murad Bey görevinden azledilerek, yerine başka birisi atanmıştır. Murad Bey'in Adilcevaz'a geri dönerek kargaşa çıkarması ihtimaline karşı, eşi ve çocukları buradan uzaklaştırılarak, sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca Adilcevaz'a sokulmaması için sancak ahali nezre bağlanarak, Murad Bey'in burada herhangi bir olaya sebebiyet vermesi engellenmeye çalışılmıştır (C.ZB. 271). Görüldüğü gibi devlet asi bir sancak beyine karşı ahaliyi de işbirliğine zorlayarak, otorite sağlamaya çalışıyordu.

Hamid Sancağı'ndaki çiftliklerin idaresiyle görevli olan *kapıcıbaşı* rütbesindeki Hacı Musa, 1767 yılında, görev yeri olan Eğridir yerine, Kütahya'da ikamet etmek ve işlerini de atadığı vekil üzerinden takip etmek istemektedir. İşlerini aksatmayacağına söz vererek, bu sözünün güvenilirliği için de 50.000 kuruş nezir akçesi taahhüt etmektedir. Anadolu Valisi Ali Paşa marifetiyle, merkezin bu konudaki izin ve emirleri soruldu. Nezir akdinin yapılması şartıyla, görevini vekili vasıtasıyla yürütmesine dair izin, gönderilen ferman vasıtasıyla Hacı Musa'ya bildirildi (C.ZB. 6). İdaresini üstlendiği çiftlikler bizzat yerinde idaresi yerine, ailesiyle birlikte şehir merkezinde oturmayı ve işlerini de vekil vasıtasıyla takip etmeyi isteyen Kapıcıbaşı Hacı Musa, nezir akidi vasıtasıyla, hem kendi konforunu sağlayacak hem de devlet menfaatlerini sekteye uğratmayacak bir çözüm üretmiş oluyordu.

B-Aşiretlerin İskânı ve Kontrol Altında Tutulması

Osmanlı Devleti'nde, tarım alanlarına ve yerleşik ahaliye vermiş oldukları zararlar doğrultusunda, konargöçer aşiretlerin kontrolleri ve iskânları meselesi hep gündemde olmuştur. XVIII. Yüzyılda da aşiretlerin iskânı ve kontrolü meselesi devletin gündemini oldukça meşgul etmiştir (Özkaya, 2008: 169). Aşiretlerin iskâna direnmeleri (Tamdoğan, 2006: 137), göç yollarını değiştirmeleri, silah taşımaları, yerleşik reaya ve yolculara zarar vermeleri; iskân meselesinin yanı sıra asayiş sorunlarına yol açmaktaydı (Koç, 2011:348-350; Özkaya, 2008: 180). XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bu tür sorunların artmaya başladığı görülmektedir (Özkaya, 2008: 177). Aşiretlerin eşkıyalıklarına engel olmak veya iskân ettirilmeleri için, diğer idarî ve askerî önlemlerin yanı sıra, kanun ve nizamla uyacaklarına dair nezre bağlandıkları görülmektedir (Orhonlu, 1987: 84-94; Halaçoğlu, 1997: 45, 49, 51). Yine devlet tarafından belirlenen yaylak ve kışlaklara gidip gelirken yerlilerin ekinlerine, can ve mallarına zarar vermeyeceklerine dair taahhütte bulunuyorlar, eğer zarar verirlerse bunu tazminden başka Hazine-i Âmireye, nezir adı altında, belirli bir miktarı ödemeyi kabul ediyorlardı (Öztürk, 1990: 990-991; Avcı, 2002: 104). Yine iskân olundukları köylerin sınırlarından dışarı çıkmamak ve aralarında *fesâd* çıkaran olursa bunları devlet görevlilerine teslim etmek gibi hususlar da nezri gerekli kılabilmekteydi (YB.04.6).

Aşiretlerin kontrol altında tutulmaları amacıyla kefalet ve nezre bağlama müesseselerine, ayrı ayrı ya da birlikte, sıklıkla müracaat edilmekteydi (Uluçay, 1955: 63-64; Tızlak, 2007: 78). Aşiretlerin kefaletle bağlanmasında iki yöntem vardır. Bunların ilkinde aşiret veya bütün fertleri bir birlerine kefil yapılarak, bir zincir oluşturulmaktaydı. Diğer ise aşiret bey veya kethüdasının, kendi ahalisine kefil yapılmasıydı. Bu otokontrol sistemi vasıtasıyla, konar-göçer reayanın kolaylıkla yönetilmesi hedefleniyordu (Demirci-Arslan, 2012: 86). Aşiretler hareketli gruplar oldukları için, nezir işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi adına, aşiretlerden kefalet senetleri alınmakta ya da hapis edilmek suretiyle, kefilleri bizzat rehlin tutulmaktaydı (Koç, 2011: 176). Şayet bütün bunlara rağmen mensupları eşkıya gibi hareket etmeye devam ederse, oymak veya aşiret topluca sürgün edilirdi (Demirci-Arslan, 2012: 86). Mesela: Musacalı aşireti ile bu aşirete bağlı cemaatler, kendi yaylak ve kışlaklarında durmayarak, muhtelif yerlere dağıldılar. Bunun yanında yerleşik ahaliye de zarar

vermekteydiler. Bunun üzerine aşiret mensupları, nezre ve kefalete bağlanarak, etrafa dağılmaları engellenmeye çalışıldı. Ancak aşiret mensuplarının bir kısmı sözlerinde durmamaları üzerine, Rakka'ya sürgün edildiler (C.DH. 3989). Turhal Kazası civarında eşkıyalık yapan ve ahaliye eziyet eden Göçerevli kabilelerinden, Gavil kabilesinin engellenmesi için başka mahallere iskâna zorlandıkları görülmektedir. Bunun için 10.000 kuruş nezre bağlanmışlardır (C.ZB. 1558).

Yalnızca iskân ile ilgili değil, aşiretlerin kendi aralarındaki husumetlerin çözümü için de nezre başvurulmaktaydı. Bu doğrultuda, Aydın havalisinde kışlayan sekiz konargöçer cemaat arasında meydana gelen anlaşmazlıkların giderilmesi ve kavganın engellenmesi için, aşiret temsilcileri Alaşehir Kazâsı mahkemesine çağrılarak, toplamda 28.500 kuruş nezre bağlanmışlardır (C.DH. 14374).

Aşiretlerin fiilleriyle ilgili olarak yerleşik ahalinin de nezre bağlandığı durumlar bulunmaktadır. Kayseri Kazâsı ahali, bölgede yaşayan Afşar aşiretinin eşkıyalık yapmalarına müsaade etmemeleri konusunda, Kayseri Mütessilimi Zenneci-zâde Mehmed Ağa tarafından, 7.500 kuruş nezre bağlanmıştır (C.DH. 7745). Devletin yerleşik ahali üzerinden konargöçerlere yönelttiği bu baskının, yerleşik ve konargöçerler arasında bazı çatışmalara yol açıp açmadığını bilmiyoruz. Ancak, devletin otoritesini daha rahat hissettirebildiği yerleşik ahaliye nezre bağlayarak, otoritesinden uzakta kalan küçük ve hareketli grupların eşkıyalık türünden faaliyetlerine engel olabilmesi, oldukça pratik bir çözüme benzemektedir.

C-Korsanlık Faaliyetlerini Engellenmesi

Korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi için birçok yöntem bulunmakta olup, bunlardan birisi de nezre bağlamaktır (Özdemir, 2004: 205-223). Osmanlı Devleti korsanlık faaliyetlerini engellemek için korsan sefinesi üretimine engel olmaya ve denize açılan reislerin sağlam kefiller vermesine azami özen göstermiştir. Bunun için güvenilir kişilerin kefaletiyle korsan olmadığına dair elinde belge olmayan reislerin denize bırakılmaması konusunda, yetkili birimlere kesin talimat vermiştir. Bu doğrultuda Rumeli tarafında bulunan İskenderiye Sancağı'na tabi Ülgün Kalesi ve varoşlarına da benzer emirler gönderilmiş ve ahalinin birbirine kefil yapılarak nezre bağlanmaları emredilmiştir. Bu emir gereği, 1767 yılında, Ülgün nâibi Mustafa huzurunda toplanan devlet görevlileri ve ahalinin yaptıkları istişareler neticesinde; denize sefine reislerinin açıldığı, bu nedenle, korsanlık hususunda onların güvence vermesi gerektiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine, mahkemeye gelen otuzdan fazla sefine reisi güvenilir kefiller bırakmadan denize açılmayacaklarına, denize yalnızca ticaret maksadıyla açılacaklarına, korsanlık yapmayacaklarına, korsan sefinesi üretmeyeceklerine, *müstemin* gemilerine saldırmayacaklarına ve aralarında bu kurallara uymayanları görevlilere teslim edeceklerine dair söz vererek, 4.500 kuruş nezri kabul etmişlerdir (Özdemir, 2004: 215). Ancak reisler birbirilerinin tüm cezaî sorumluluklarını yüklenmemek adına kısasa yönelik bir suç işlenirse ya da arkadaşlarından Tunus ya da Cezayir taraflarına firar ederek, korsanlığa çıkanlar olursa bunların suçlarından sorumlu olmayacaklarını bildirmişlerdir. Eğer bunlardan geri dönenler olursa, devlet görevlilerine teslim edecekleri konusunda, nezirleriyle güvence vermişlerdir. Mahkemede ileri gelenler ve ahali tarafından kabul edilen bu husus hakkında, 15 civarında devlet görevlisinin de şahit yazılmasıyla, hüccet düzenlendi (C.DH. 16400). Adriyatik sahillerine ait bu örnek hadise üzerinden, Osmanlıların kefalet ve nezir yoluyla, korsanlık yapmamaları ve yapanları da teslim etmeleri konusunda, gemi reislerini kontrol altında tutmaya çalıştıkları söylenebilir.

D-Reyanın Kontrol ve İskânı

Reyanın izinsiz olarak ikamet yerlerini terk etmesi; Osmanlıyı, iskân, güvenlik, üretim, tüketim ve vergi dengesi bağlamında, çözümü güç bir denkleme karşı karşıya bırakmaktaydı. Bundan ötürü devlet, köy veya kentteki, reyanın başka yerlere gitmesini istemiyor ve engellemeye çalışıyordu (Özkaya, 1982: 171-203). Bununla birlikte eşkıyalık gibi, güvenliği tehdit eden, zarurî durumlar bu göçlerin, geçici olarak, görmezden gelinmesine neden olabilmekteydi. 1763 yılına ait bir ferman taslağından, Rumeli bölgesinde daha önceden ahaliye zorluk veren levendât eşkıyası sebebiyle ahalinin eskiden beri yaşadıkları yerlerden göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak artık eşkıyalık yapan gruplar kontrol altına alınmış olup, ahalinin "kadîm" iskânlarına gitmelerine ve ziraatla meşgul olmalarına engel kalmamıştır. Söz konusu reyaların eski vatanlarına dönmeleri ile yerlerini terk etmemeleri hususunda Rumeli Sol Kolu

üzerinde bulunan 36 kazâ ahâlisinin nezre bağlanması konusunda hüküm verilmiştir (C.DH. 10403). Yaklaşık bir yıl sonra, bu defa 35 Rumeli Kadısına, benzer bir emir daha gönderildi. Buna göre kimse sakin olduğu yeri terk etmeyecek ve yalnızca işi (ziraat ve hürâset) ile meşgul olacaktır. Ahâlinin İstanbul'a veya başka mahallere göçmelerini engellemek için kefaletle ve nezre bağlandıkları anlaşılmaktadır (C.DH. 845).

Vergilerle finanse edilen vakıflar, gelir kaynaklarının azalması bağlamında, reaya göçlerinden, artık hizmet veremeyecek ölçülerde, zarar görebilmekteydi. Bununla bağlantılı olarak vakıf reayasının, eski yerlerine geri döndürülmek için nezir yöntemi kullanılabilmekteydi. Konya'da Sultan Selim'in inşa ettirdiği câmi ve imaretin vakıf köylerinden olan Bayburd Kazâsı'na bağlı Kayı Köyü ahâlilerinden bazıları, köyün perişan ve perakende olması sebebiyle, kazâ merkezine veya başka nâhiyelere göç etmişlerdir. Söz konusu ahâlinin köylerine geri dönmeleri için ferman sadır olmuştur. Bu fermanın gönderilmesi üzerine 18 Haziran 1726 günü Konya mahkemesine çağırılan ahali, bu işle görevlendirilen Karakulak-ı Şehriyârî Abdullah Ağa'nın vekili Ebûbekir Ağa ibn Ahmed ile bir nezir akdi yapmışlardır. Söz konusu ahali birbirlerine kefil olmuşlar ve 15 gün içinde köylerine yerleşmezlerse, nezir olarak Haremeynü's-şerefeyn Dolabı'na 1.000 kuruş ödeyeceklerini beyan etmişlerdir (Sak-Çetin, 2014: 241). Görüldüğü gibi devlet vakıf gelirlerinin azalmasına yol açacak nüfus hareketlerini, muhataplarını nezre bağlayarak çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır.

Zaman zaman mevsimlik işçi statüsüyle dışarıdan gelenler ile yerli reaya arasında kavgalar yaşanmaktaydı. Bu tür durumlarda, sonradan gelenlerin bölgeden uzaklaştırılmasıyla olaylar yatıştırılmaya çalışılıyordu. Mesela; Serez âyanı olan Mehmed Bey, yanına topladığı Arnavutlardan oluşan taife ile ahaliye zulüm ettiği için, görevinden azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Bunun dışında bölgedeki tüm Arnavutların da sürgünü gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda gedik sahibi esnaflar haricinde, köyler de dâhil olmak üzere, hiçbir yerde Arnavutların ikametine izin vermemeleri hususunda, ahali 1.000 kuruş nezre bağlanmıştır (C.DH. 10979). Yerleşik ahâlinin nezre bağlanması bir çelişki gibi görünse de, aslında oldukça mantıklıdır. Çünkü bağ ve bahçelerinde mevsimlik işçi olarak onlardan faydalanan yerli ahali, bu tür bir yaptırım gündeme gelmemiş olsa, muhtemelen yerleşik olmayan Arnavutları istihdam etmeye devam edecektir. Bu sebeple de olayların önünü almak mümkün olmayacaktır.

E-Taşradaki Yeniçerilerin Kontrolü

Yeniçerilerin disiplinlerini temin için belirlenen usul ve kaideleri olmakla birlikte (Toroser, 2001) hem yeniçerilerin kendi aralarında meydana gelen kavgaların, hem de ahaliye verdikleri zararın önlenmesi için, nezir de gündeme gelmekteydi. 1767 yılında Kalkandelen Kazâsı yeniçerileri, aralarında daha önceden meydana gelen kavganın tekrarlamaması amacıyla, nezre kesildiler. Bu olaylarda özellikle öne çıkan *yetmişaltıncı* ve *onikinci* bölük yoldaşları için nezir miktarı 5.000'er kuruştur. Olaylara karışmakla birlikte, suçlu daha az olan *ellibirinci* bölük yoldaşları için nezir miktarı ise 2.500 kuruş olarak belirlenmişti. Eğer bundan sonra bir olaya sebep olurlar ise Kalkandelen Kazâsı'ndaki yeniçerilerden toplamda 12.500 kuruş nezir akçesi tahsil edilecekti (BOA, C.AS. 47694). Yine Bolu'daki yeniçeri taifesinden *birinci* ve *yirmialtıncı* bölük neferleri arasındaki kavga neticesinde, Salt oğlu Seyyid Mehmed'i çarşıda katledenler firar eylediklerinden, firarilerin yakalanması ve bir daha bu tür olaylara sebebiyet verilmemesi için kazâdaki tüm yeniçerilerin 30.000 kuruş nezre bağlandıkları anlaşılmaktadır (C.AS. 52644).

Taşradaki yeniçerilerin kontrol altında tutulması ve ahaliye zararlarının engellenmesi için, bizzat kendilerinin nezre bağlanması kadar, ahali de nezre bağlanabilmekteydi. Bu tür bir örnek Halep'te meydana gelmiş olup, *serkeşlik* etmeleri sebebiyle, cezalandırılmaları gereken Halep'te yaşayan dört-beş bin civarındaki yeniçeri, serdarlarıyla birlikte, firar ettiler. Suçlu bulunan serdarları hakkında idam kararı çıkarıldı. Ayrıca ahali serdarlarını gördükleri yerde yakalamaları (C.AS. 21090) ve yeniçerileri de şehre sokmamaları için nezre bağlandılar (C.AS. 21333). Benzer bir hadise de Şam'da meydana gelmişti. Ahali firar eden yeniçerileri şehre sokmamak, şehre girmeleri halinde yakalayıp devlet görevlilerine teslim etmek ve mahallelerinde "müfsid" kişi barındırmayacaklarına dair 12.000 kuruş nezri kabul etmişlerdir

(C.ZB. 3375; C.ZB. 678). Benzer şekilde Sakız Adası'nda meydana gelen eşkıyalık hadisesine karışan yeniçeriler firar etmişlerdir. Bununla ilgili olarak ada ahalisi, olaya karışan yeniçerileri adaya sokmamak, geldiklerinde hükümete ihbar ve teslim etmek gibi hususlarda, nezri kabul etmek suretiyle, söz vermişlerdir (C.ZB. 3331).

F-Üretim, Satış ve Parayla İlgili Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde bazı ürünler ancak devletin izin verdiği kurum veya esnafın tarafından üretilmekteydi. Bunlarla ilgili en çok örnek üretimi Darbhâne-i Âmir'e'nin tekelinde olan ürünlerle ilgilidir. Mesela; gümüş kal etmek (kurşundan ayırmak) ve tizab/kezab üretmek Darbhânenin tekelinde olmasına rağmen (Bölükbaşı, 2010: 66) , bazı kişiler, bu yasağı delerek, gizlice üretim yapmaktadırlar. Bu doğrultuda 1804 yılında yasadışı yollarla kezab imal eden dört şahıs yakalandı. Şahıslar bu yasaktan haberleri olmadığını söylediler. Bunun üzerine bir daha kezab üretmeyeceklerine söz verdiler. Sözlerinde duracaklarına dair de Hazine-i Âmireye, kişi başına 2.500 kuruş, nezir ödemeyi taahhüt ettiler. Bunun üzerine, bir defaya mahsus olmak üzere herhangi bir ceza almaktan kurtuldular. Ancak bundan sonra kezab üretirlerse, hem taahhüt ettikleri nezri ödeyecek, hem de tazir yoluyla cezalandırılacaklardır (C.DRB. 460). 1738 senesinde Tophane semtine bağlı Beyoğlu'nda, yasak olduğu halde, koltuk halkası işleyen altı Yahudi tespit edildi. Bunlardan üçü kaçmasına rağmen, diğer üçü suçüstü yakalandı. Paşakapısı'nda hapsedilen bu üç şahıs, bu yasaktan haberlerinin olmadığını ve ücret karşılığı çalışan işçi (amele) olduklarını beyan ettiler. Bundan sonra bu tür işlere asla karışmamak üzere söz verdiler. Cemaatlerinin yazıcısı İlyâ'nın kendilerine kefil olması ve sözlerinde durmak üzere 500'er kuruş nezri kabul etmeleriyle affedildiler (C.ZB. 3194). Daha öncesinde koltuk halkası imal etmesi ile satın alması yasaklanarak, 2.500 kuruş nezre bağlanan *kılapıncı* (sırmalı iplik üreten) esnafından Çuhacıoğlu Anton'un bu yasağa uymadığı öğrenildi. Bu sebeple 2.500 kuruşun kendisinden tahsil olunarak, Darbhâne-i Âmireye teslim edilmesi yönünde ferman gönderildi (C.BLD. 6375). Görüldüğü üzere Darbhânenin tekelinde olan ürünlerin, hariçteki esnafın tarafından üretilmemesi de nezre sebep teşkil ediyordu.

İstanbul'un işleri merkezi yönetimin önemseydiği bir konuydu. İstanbul'a gönderilecek mal sevkiyatında aksaklık yaşanmaması için, alınan diğer önlemlerin yanı sıra, taşradan mal gönderen esnaf nezre bağlanabilmekteydi. Bu suretle esnafın ihmal ve suiistimallerinin önüne geçilmeye çalışılıyordu. Mesela; 1808 tarihli bir ferman yoluyla İzmir'de bulunan sabuncu esnafı, İstanbul'un ihtiyaçlarının tedarikinde bir sorun yaşanmaması için, nezre bağlanmıştı. Eğer esnaf belirtilen miktarda sabunu, zamanında İstanbul'a sevk edemezse 5.000 kuruş nezir ödeyeceklerdi. Ayrıca iş yerlerine de el konulacaktı (Öztürk, 2002: 854).

Osmanlı Devleti'nde hubûbât, ihracı yasak mallar (memnu meta) arasındadır (Arıkan, 199: 284-289; XVIII. yüzyıl için bkz. Ahmet Refik, 1998: 102-103). Bergama civarında bu yasağa uyulmamaktaydı. Fazla kâr etme sevdasında olan tüccâr, halktan düşük fiyattan hubûbât satın alarak, yüksek fiyatlarla "ecnebi"lere satmaktadırlar. Hâlbuki daha öncesinde de, deniz yoluyla yaptıkları bu yasak ticaret konusunda uyarılmış ve 15 kese nezre bağlanmışlardı. Nezirlerinin tahsil olunması gerekmekteydi. Bu tür bir fiil için nezir yeterli bir ceza olarak düşünülmemiş olacak ki, söz konusu tüccarın sürgün edilmeleri de karara bağlandı (Uluçay, 1955: 65). Görüldüğü gibi ihracı yasak olan malların memleket dışına çıkarılmasını engellemek için de nezre müracaat edilmekteydi.

Vezni bozuk paranın piyasada dolaşmaması için ahaliden söz alınarak, nezir işlemleri yapılmaktaydı. 1725 senesinde tedavüldeki paraların tamamının değeri akçe üzerinden güncellenerek, fermanlar vasıtasıyla ülkenin tüm ahalisine bildirildi. Belirtilen rayicin dışında işlem yapılması da yasaklanıyordu. Bu yasaklara uyulması için her bir kazâ, ahalisinin ödeme gücü (tahammülüne) nispetinde, nezre bağlanacaktı. Bununla bağlantılı olarak Gerede ahalisi, Matbah-ı Âmireye ödenmek üzere, 200 kuruş nezri kabul etti. Ayrıca müteselsil olarak, ahali birbirine kefil yapıldı (C.DRB. 98). Yine Selanik Kazâsı ahalisi de alışverişlerde devletin belirlediğinden başka para kullanılmaması ve düşmana zahire satılmaması konusunda nezre bağlandılar. Ancak ahali sözünde durmadı. Bunun üzerine daha önceden kabul ettikleri 4.000

kuruş nezir akçesi kendilerinden tahsil olundu. Ayrıca, aynı hususlar ile ilgili olarak, 25.000 kuruş nezre kat' olunmaları konusunda ferman gönderildi²¹. Yine benzer şekilde Akdeniz'in Rumeli kıyılarından paranın rayicinden ziyade alınmaması ve kefereye bir habbe zahire satılmaması için Yenişehir-i Fener Kazâsı ile Golos, Valestin ve Platmana nâhiyeleri ahali nezre bağlandı. Ancak ahali bu konudaki sözlerinde durmadı. Bunun üzerine nezre konu olan meblağ kendilerinden tahsil edilerek, cezalandırıldılar (C.ML.8640).

Stratejik maddelerden olan barutun üretimi için güherçile tedariki çok önemli bir husustu. Tıpkı hubûbât gibi barutun da ülke dışına satılması yasaktı (Arıkan, 1991: 299). Hatta Bu nedenle devlet güherçile tedariki konusunda sorunlar yaşanmaması için ilgili ahali nezre bağlayarak, çözüm üretmeye çalışıyordu. Selanik baruthanesinde siyah barut üretmek için gerekli olan güherçilenin, kanun hilafına kal' olunup, *harb-i kefereye* ya da başka mahallere satılmaması için Köprülü karyesi ahali nezre bağlandıkları görülmektedir (C.AS. 3467). Yine Kayseri'deki fabrikada, baruthane için yüksek miktarda güherçile üretilmekle birlikte, kaçakçılık yapılmasının kontrolünde bazı sıkıntılar başka göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak, bazı kişiler buradan güherçile alarak, yasadışı yollarla barut üretmekte ve satmaktadır. Bu sebeple, 1803 yılında Kayseri'deki güherçile fabrikası kapatılarak, üretim yapılması yasaklanmıştır. Ancak ahalinin güherçile tedarikinde bilgili ve yetenekli olması sebebiyle, isteyen kişilerin, yasadışı yollarla, kazâ içerisinden güherçile tedariki mümkündür. Bundan dolayı, kazâ ahalisinden güherçile üretmemeleri konusunda 50.000 kuruş nezir karşılığında söz alınarak, kaçak yollardan barut tedariki engellenmeye çalışılmıştır (C.AS. 15140).

G-Diğer Hususlar

Yukarıda bahsedilen hususların dışında da nezre müracaat edilmekteydi. Bunlar daha çok devlete ait hizmetlerin gördürülmesi ile ilgilidir. Mesela bazen madenci ameleleri (D.BŞMd. 1995) bazense madene bağlı kazâ ve köyler nezre bağlanarak, madene ait işlerin aksaması engellenmeye çalışılıyordu (Şafakçı, 2013: 373). Benzer şekilde menzilhâneler de nezir akçesine konu olabilmektedir. Uygulama esnasında bazı yerlerde yalnızca menzilciyân reayanın ya da kazâ ahalisinin, bazı yerlerde ise her ikisinin birlikte nezre bağlandıkları görülmektedir. Reaya ile kazâ ahali nezdin en önemli yükümlülükleri, menzilhânenin finansmanı ile ilgilidir. Menzilcilerle yapılan akitlerde ise, yürürlükte olan nizamla uyulması ve ulakların bineksiz bırakılmaması gibi hususlar önem kazanmaktaydı (Çetin, 2013: 246-250).

Vergilerin düzenli olarak toplanmadığı bölgelerde, nezir yoluyla tahsilatların zamanında yapılması sağlanmaya çalışılıyordu. Mesela; Edirne'de Manastır Nâhiyesi, Kuzluca Karyesi ahali eski vergi borçlarını ödeyeceklerine söz verdikleri gibi, Edirne Bostaniyânî Ocağı'na ödenmek üzere, 2.500 kuruş nezri kabul ettiler (Samıkıran, 2006: 619-620). Yine Delvine Sancağı'nda Mezrâk, Çarkılınç ve Aydonat ahali vadesi geçen vergi ile imdâd-ı seferiyelerini ödeyeceklerine dair nezri kabul ettiler (Koç, 2011: 285-28). Rumeli yakasında, Horpeşte Kazâsı'na tabi 17 köy ahali vergilerini zamanında ödememekteydiler. Bundan sonra, kendilerinden ödemelerini düzenli yapacaklarına dair söz alınmış, müteselsil kefalet uygulanmış ve toplamda 9.000 kuruş nezre bağlanmışlardır (C.ML.7650). Örneklerden de anlaşılacağı üzere, vergilerin zamanında- bazen vadesi geçmiş olsa da- ve eksiksiz tahsil edilebilmesi için ahali nezre bağlanmaktaydı.

Yukarıda sayılan hususların yanı sıra, has ahırların zimmetinde olan çayrlara reayanın zarar vermesinin önüne geçilmesi (C.SM. 6559), mirî zahirenin zamanında sevk edilmesi (C.AS. 4628), mahalleden ihraç edilen kadının mahkeme kararına uymasının temini (Tamdoğan, 2006: 142), yalancı tanıklık yapanların mahkemeden uzak tutulması (Avcı, 2002: 97) gibi hususların da nezir yoluyla çözüme kavuşturulduğu anlaşılmaktadır.

IV-Nezrin İşlevselliği

Daha öncede belirtildiği üzere, hukukî muamele veya akit olarak, ilk nezir örneklerine XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren rastlanılmaktadır. Söz konusu zaman dilimi, XVI. yüzyılda başlayan ve XVII. yüzyılda hız kazanan Osmanlı sistemindeki değişimlerin büyük

²¹ "...fimbâd sikke-i hümayunum meskûku olan encân-ı nukûdun tayin ve tevzi olunan miktarından ziyade ahz ve itasında ve gerek züyuf ve kırkık ve gerek kefereye bir habbe zahire satılmaması şartıyla kazâ-ı mezkûre ahalisini müceddeden yirmi beş bin kuruş nezre kat' ve hüccet-i şer'îye...". C.DRB. 1320.

ölçüde sonuçlandığı bir döneme denk gelmektedir (Bay, 2014: 5-6). Yine bu süreç zarfında, yenilgilerle sonuçlanan savaşların ganimet ve diğer gelirleri azaltılması ile uzun süreli savaşların kamu maliyesine getirdiği yüklerin artması, oluşan bütçe açıklarını, öncekilere nazaran, daha kronik ve yıpratıcı hale getirmiştir (Faroqhi, 2004: 597; Gökbnar-Gökbnar, Uğur, 2010: 77). Bu malî durum, savaşların maliyeye yüklediği ekstra yüklerin yanı sıra, XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden, Asya ve Avrupa'yı içine alan genel bir ekonomik krizle de ilgili gözükmetedir (Özvar, 2003: 9). XVII. yüzyılın sonları, nakit darlığına çözüm üretmek için geliştirilen malikâne sisteminin yerleştiği, belki bunun da devamı olarak merkezî otoritenin güç kaybettiği, âyanların ise hissedilir bir güce ulaştığı bir zaman diliminin de başladığı bir döneme tesadüf etmektedir (Quataert, 2003: 85). Aslında devlet klasik dönem sonrasında kaybettiği otoriteyi, yarı resmî olarak tanıdığı âyan adı verilen yerel güçlerle paylaşmak suretiyle, bir şekilde devam ettiriyordu. Ancak haliyle bu durum, klasik dönemde olduğu gibi doğrudan bir güç ve otorite kullanımı olmayıp, devletin bir takım yönetim aygıtları vasıtasıyla otoritesini tesis anlamına geliyordu. Bu anlamda nezri de, devlet otoritesinin yeniden tesis için geliştirilen alternatif bir yönetim aygıtı olarak düşünmek yerinde olacaktır.

Nezrin en sık ve en uzun süre uygulandığı zaman dilimi olan XVIII. Yüzyıl, önceki yüzyıla nispetle, devlet otoritesinin azaldığı ve hükümet yönetiminin taşradaki etkisini kaybettiği, yol kesme, soygun, rüşvet ve iltimas gibi kanunsuz hareketlerin görece arttığı bir dönemdir. Bu durumu, devlet merkezinin, otoritesini yeniden tesis etmek ve kamu düzenini tesis etmek için yüzyıl boyunca muhtelif konularda yayınlamış olduğu çok sayıdaki adalet-nâmeler üzerinden de gözlemlemek mümkündür (Özkaya, 1974: 445-491).

Söz konusu manzara çerçevesinde devletin nezirden beklentisinin ne olduğu çok belirgin olmamakla birlikte, en basitinden, bu sıkıntılı süreçte, caydırıcı ve cezalandırıcı yönü vasıtasıyla, nezrin devlet otoritesini desteklemesi ve pekiştirmesinin amaçlandığı söylenebilir. Nezrin konusunun genellikle para olması ise kamu düzenini korumak için görevlendirilen mübaşirlerin veya sevk edilen asker ve paşaların masraflarının, olayın faillerine finanse ettirilmesi gibi bir düşünceyi de akla getirmektedir. Aslında Osmanlı Devleti'nde, nezre benzer fonksiyonlar icra eden, *mahalle yaşantısı* ve *kefalet sistemi* gibi otokontrol mekanizmaları mevcuttu. Ancak zamanla, daha kapsamlı ve pratik olması sebebiyle, bunlarla birlikte nezrin de uygulaması gündeme gelmiş olmalıdır²².

Teorik olarak nezir; devlet otoritesinin emrettiği hareketlere muhalif davranılması veya kamu güvenliğine zarar verilmesi ihtimaline karşı uygulanan ve olayın seyrine göre, caydırıcı veya cezaî yönü (Pakalın, 1983: 691; C.ZB. 269) bulunan hukukî bir muameledir (Orhonlu, 1990: 140). Bu haliyle kamu düzeninin sağlanması açısından oldukça etkili olması gerekir. Ancak hangi ölçülerde başarılı olduğu konusu, en azından bu çalışma için, muğlaktır. Çünkü bunun tam olarak tespiti için öncelikli olarak suçun ve devlete itaatin, "nezirden öncesi" ve "nezirden sonrası" ile azalması ve artması bağlamında, kıyaslanması gerekmektedir. Bunlar geniş kapsamlı ve uzun soluklu çalışmalarla şekillenecek hususlardır. Nezrin, en sık uygulandığı hadiselerde bile -mesela eşkıyalık- süreklilik arz etmemesi de, bu tür araştırma sonuçlarının da tam olarak gerçeği yansıtamayacağı anlamına gelebilir. Bu sebeple, nezrin işlevselliğini, nezre bağlananların akitlerine olan sadakatleri üzerinden değerlendirmenin, metot açısından, daha pratik ve doğru olacağı düşünülmektedir. Nezrin kaldırılmasından yaklaşık beş yıl sonrasına ait -26 Ocak 1844 tarihli- bir belgedeki ifadeler, nezrin suçu ve suçluyu engellemedeki başarısına dikkat çekmektedir. Of ve Sürmene kazâlarında meydana gelen cinayet ve gasp hadiseleri hakkında merkeze bilgi vermek amacıyla kayda alınan belgede; ahalinin nezre bağlandığı dönemlerde, cinayet ve gaspın bir dereceye kadar önlendiği belirtilmektedir (C.DH. 5601). Dönemin belgelerindeki bu tespit, gerçekten doğru olabileceği gibi, nostaljik bir yanılısına da olabilir.

²²Maraş ve çevresindeki örnekler incelendiğinde, XVI. Yüzyılda eşkıyalığın önlenmesi için alınan tedbirlerden birisi olarak kefalet yalnız başına uygulanmaktayken, XVIII. Yüzyılın hemen başlarında eşkıyalık hadiselerine katılan kişilerden hem kefil istenmiş hem de nezre bağlanmışlardır. Demirci-Hasan, 2012: 86.

Yine aynı belgede, nezrin önemli bir kusurundan bahsedilmektedir. Nezir sebebiyle, "suçu ve günahı olmayan kişiler" de, suçlu gibi muamele görmekte veya onun benzeri bir bedel ödemek zorunda kalmaktaydı (C.DH. 5601). Benzer bir tespit de Lütü Paşa tarafından yapılmaktadır. Lütü Paşa, Tosya'da meydana gelen bir nezir hadisesinden bahsettikten sonra,

...Bu nezir akçesi kazâ-i mezkûrda vukû' bulan ihtilâlden dolayı cezâ-yı nakdî demek ise de umum ahâlinin dul hatunlara kadar bu cezadan hissemend olmaları besbelli ol vaktin usulünce yaş yanında kuru da yanar meselesine tatbik-i hareket olunmuşdur. Yoksa kasâme taksimi misillü umumen ahâliden böyle nezir akçesi alınması bir kaide-i muhikkaya müstenid olmaz...

diyerek nezir ile kasâme arasında, mağdur edilen masumlar üzerinden, bir bağ kurmakta ve her iki uygulamayı da eleştirmektedir (Ahmet Lütü Efendi, 1999: 743; Pakalın, 1983: 691). Bilindiği gibi kasâme, kamusal alanda meydana gelen fâili meçhul cinayetlerle ortaya çıkan cezaî ve malî sorumluluğun kime yükleneceğinin tespitine yönelik bir uygulamadır (Bardakoğlu, 2001: 528). Kasâme ile "ben öldürmedim ve öldürüleni de bilmiyorum" şeklindeki yemin, *kâtîli görmemek, bilmemek* veya *olayı engellemekle*, dönemin hukuk anlayışında, ahâlinin suçlu görülmesine ve bu olaydan doğan malî sorumluluğu yüklenmesine yol açmıştır (Üçok-Mumcu, Bozkurt 1996: 78; Pamir, 2005: 344). Nezir sebepleri ve uygulama alanları bakımından, kasâmeye göre daha kapsamlı olmakla birlikte; her iki uygulamanın temel mantığında, bireyin çevresindeki olaylara tepkisiz kalmaması, suç ve suçlu ile mücadele konusunda devlete yardımcı olması zarureti vardır. Bu yönüyle her ikisi de, devlet aygıtının suç ve suçluyu engellemek amacıyla geliştirmiş ve köy/mahalle yaşantısı ile de perçinlemiş olduğu, sosyal kontrol mekanizmasının birer parçası gibi gözükmektedir. Ancak suçun önlenmesi ya da suçluların yakalanması adına devreye sokulan bu sistemler, otokontrol açısından etkili yöntemler olsalar da, nihayetinde masum insanların maddî ve manevî zararlarına sebep olabilmekteydi. Bu yönüyle özellikle sıradan halk için -belki de suçun ve suçlunun verdiği kadar- etkili bir stres kaynağı olması muhtemeldir.

Nezrin yaptırım gücü, yani işlevselliği, maddî ve fiilî yaptırımları vasıtasıyla etkin hale gelen caydırıcı veya cezalandırıcı yönüyle alakalıdır. Tamdoğan, bu akitlerin asıl yaptırım gücünün nezir kelimesinin içerdiği "kutsallık"tan kaynaklandığını belirtmektedir. Devamında "nezir, dinî bir yemin gibi bir inanç akdidir, konuşulana, verilen sözlere inanç katar. Kuşkusuz ki siyasî iktidarın kendi çıkarına kullandığı boyut da budur." diyerek bu fikrini desteklemektedir (Tamdoğan, 2006: 145). Bir yönüyle doğru olan bu tespitler, diğer yönüyle ise düşündürücüdür. Öncelikli olarak, Osmanlı Devleti'nin güç ve otorite kaybettiği dönemlerde dinî argümanlardan daha fazla yararlanma yoluna gittiği bilinmektedir. Çünkü din, Osmanlı siyasî iktidarının, yeni uygulamalara ait sorgulama veya tepkileri en aza indirmek için kullandığı bir dayanaktır (Yurtseven: 2007: 1262-63). Ancak nezirle ilgili örnekler, Tamdoğan'ın fikrine yüzde yüz destek vermemektedir. Ayntab'da yaşayan Hristiyan ahâlden bir grup, 1708 yılı Ağustos ayında, cemaatlerinden bir kişiyi nezre bağlamak için mahkemeye başvurmuşlardır. Cemaatleriyle alakalı meselelerde kendilerine sorun çıkararak bu şahıs, eğer bundan sonra da işlerine karışırsa Ayntab mahkemesi binasının tamiri için 200 kuruş nezir ödeyecektir (Canbakal, 2011: 96). Yine Yenişehir'deki zimmî ahali, şarap tüketerek etrafa zarar verdikleri için, nezre bağlanmışlardır (Tamdoğan, 2006: 143). Hristiyan ahâlinin nezir kelimesine ne tür bir kutsallık atfettikleri malum değildir. Kaldı ki İslam âlimlerinin yaygın görüşüne göre gayrimüslimlerin yaptıkları nezirler geçerli değildir (Esen, 2003: 64-65). Yine Mustafa Beşe tekrar *kasabbaşı* olmayacağına yemin etmiştir. Yemininden dönmesi halinde, o esnada kim kadı ise kendisinden 50 kuruş nezir akçesi almasını şart koşmuştur. Nezrinin yerine getirilmemesi ihtimaline karşı "... [K]ıyâmet günü iki elim yakasındadır..." şeklindeki ifadeleriyle (Canbakal, 2007: 165), kadıyı-mevcut ya da gelecekteki- kendisi gibi, yükümlülük altına sokmuştur. Mustafa Beşe hukukî bir muamele yaptırmakla birlikte, muamelelerin göz ardı edilmemesi için, ahiret söylemiyle kul hakkına vurgu yapmıştır. Bu durumda kadıyı hem hukukî hem de dinî yükümlülük altına sokmuştur. Eğer, hukukî muamele konu olan nezir halen daha kutsallık içeriyor olsaydı, Mustafa Beşe'nin bu şekilde davranmasına gerek kalmayacaktı. Devlet ile birey ya da belirli bir bölge ahâlisi arasında yapılan nezir akitlerinde bu tür dinî yaklaşımlara yer verildiği görülmez. Bu durumda hukukî bir muamele haline gelen

nezrin, dinî referansının değil, söz/yeminini güçlendirmek için maddî bir yükümlülük altına girme prensibini model alındığı söylenebilir²³.

Nezir akitlerinden, nezre konu olan paranın miktarı, hangi durumlarda ve nereye ödeneceğine dair bilgiler rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Ancak, bu paranın miktarının ve nereye ödeneceğinin belirlenmesinde neyin ölçüt alındığına dair bilgilere bu akitlerden ulaşılamamaktadır. Teorik olarak, nezre konu olan paranın, nezrin caydırıcı ve cezalandırıcı olabilmesi açısından, ödemeyi yapacak ahaliyi baskı altında tutacak düzeyde olması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda nezre sebep olan hadisenin büyüklüğüne ve nezre bağlanan ahalinin sayısına göre, nezir akçesinin miktarı değişecektir. Çünkü kişi başına düşen meblağ ne kadar yükseltilebilirse, nezrin işlevselliği de o nispette artacaktır. Öztürk'ün, nezre bağlanan ahalden istenilen meblağın yüksek olduğunu ifade ederken verdiği örnek, 1765 yılında Payas ahalesinin kabul ettiği 30.000 kuruştur (Öztürk, 1990: 984). Yine aynı yıl içerisinde, Kıbrıs Muhassılı Osman'ın öldürülmesi ve sonrasında yaşanan kargaşanın önlenmesi için, nezre bağlanan Kıbrıs sakinlerinin ödemekle yükümlü oldukları miktar ise 150.000 kuruştur. Araştırma esnasında tespit edilen en yüksek nezir olan bu meblağ, Payas ahalesinin ödeyeceği miktarın tam beş katıdır²⁴. Kıbrıs'ta yalnızca sivil halk değil aynı zamanda yeniçeri ve sipahiler de nezre bağlanmış, zabıtları neferlerine; sâdât ve ulemâ ve âyânlar ise zâbitlere kefil olmak üzere, müteselsil bir kefalet zinciri oluşturulmuştur (C.DH. 944). Bu suretle, bir yere nizam vermek için gereken tüm şartlar yerine getirilmiştir. Ancak tüm önlemler kamu düzenini temin etmek ve sürekli hale getirmek için yeterli olmamıştır. İlginçtir ki, muhassılın ölümüne sebep olan olaylar da ahalden daha fazla para, yani yüksek vergi, talebi ile ilgilidir. Nitekim Muhassıl Osman, kişi başına 47 kuruş olmak üzere, ada ahalesinden, şimdiye kadar ki en yüksek vergiyi talep etmiştir²⁵. Bu tarihlerde Kıbrıs Adasının vergi mükellefi sayısı 10.000 civarındadır (Nagata, 1999: 33). Nezrin de aynı mükelleflere paylaştırılacağı arz edilirse, kişi başına düşen miktar 15 kuruştur. Bu meblağ, en üst limitten olmak üzere, ahalinin yıl boyu ödeyecekleri tüm vergilerin 1/3'ü oranına tekabül etmektedir. Toplu meblağ yüksek olmakla birlikte, Saidili Karyesi sakinlerinden İmam Molla Ali bin Tekeli ve Mustafa bin Ebubekir'in, sürgün cezasından kurtulmak için, Matbah-ı Âmireye taahhüt ettikleri 1.000 kuruş nezre göre (Sak-Çetin, 2014: 329), kişi başına düşen miktar bağlamında, oldukça düşüktür. Ancak söz konusu kişiler, bu yüksek meblağı, haklarında verilen sürgün kararını engellemek için kabul etmişlerdir. Hâlbuki Kıbrıs ahalesinin büyük bir çoğunluğu, söz konusu kargaşadan fiilen uzaktır. Yani bir taraf hatası yüzünden kaynaklanan bir cezanın iptali için yüksek bir miktarı kabul ederken, diğer taraf başkalarının suçu sebebiyle, düşük bir meblağla da olsa, nezre bağlanmıştır.

Bunun yanında Kıbrıs'ta nezrin işlevsiz olması, sadrazamın gerektiği şekilde tahkikat yaptırılmaması ve bazı olayların üstünü -ucunun kendisine de dokunacak olması sebebiyle-kapatılmasıdır. Gereklî önlemlerin alınmaması, yeni olaylara yol açmıştır. Büyük ölçüde ahalinin dışında gelişen ve 1766 yılı Haziran ayına kadar devleti meşgul eden bu gaileler, Lefkoşe Kalesi'nin, kalabalık bir askerle muhasara edilerek, ele geçirilmesiyle sonlandırılabilmiştir (Nagata, 1999: 33). Bu hadiseden birkaç sonuç çıkarmak mümkündür. Öncelikli olarak nezrin yaptırım gücü, nezre bağlanan topluluklardaki birey başına düşen meblağın miktarı ile orantılıdır. Ancak, büyük çaplı olaylarda, nezrin yanı sıra başka önlemlerin de alınmasının gerektiği ortadadır. Yine yasadışı unsurların, nezre bağlanan ahalden daha güçlü ve baskın olduğu yerlerde, nezrin işlevselliği oldukça düşmektedir. Bunun da ötesinde devlet otoritesinin güç kaybettiği bölgelerde, tıpkı kefalet müessesinde olduğu gibi (Saydam, 1997: 76), nezrin işlevselliği de o nispette gücünü yitirmektedir.

²³ Canbakal bunu "I vow to do x if do y" şeklinde formüle etmiştir. Bkz. 2011: 105.

²⁴ Devlet de bu meblağın çok yüksek olduğunun farkındadır. Hatta ilgili fermanda nezrin büyüklüğüne "...ahali-i belde kavî ve girân nezre kat' ile nizâm..." ifadeleriyle vurgu yapılmıştır. C.DH. 944.

²⁵ Sadrazam haslarından olan Kıbrıs'ın malî idaresini ele alan muhassıllar, 1730'lu yıllarda, sadrazama ödeyecekleri 94.000 *maaş-ı mal* ve 12.500 kuruş *kalemiyenin* yanı sıra *mal defterdarlığı*, *yeniçeri ağalığı* ve *alay beyliği* masraflarını da üstlenmekteydiler (Özkul, 2010: 50). Bu açıdan muhassılların, masrafları karşılamak ve üzerine de kâr etmek gayesiyle, vergiyi yükseltme temayülünde olmaları doğal gözükmektedir.

Daha önceki faaliyetleri sebebiyle, aşiretlerin bazı bölgelere uğramaları yasaklanıyordu. Nitekim Türkmen taifelerinden Muscalu, Karakoyunlu, Bekdikli, Güzeşteli, Tabanlı, Bornikli, Karkınlı ve Boyrazlı cemaatleri nezre bağlanarak, Aydın, Saruhan, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Menteşe, Teke ve Akşehir sancaklarına girmekten men edilmişlerdir. Mübaşir vasıtasıyla yapılan teftiş esnasında, aşiretlerin yasak sancaklara uğramamakla birlikte, büyük bir kısmının yaylak ve kışlaklarını terk ettikleri anlaşılmaktadır. Mesela; Kütahya Sancağında bulunan Muscalu cemaati hakkında ağaları İshak Ağa, 40.000 kuruş nezre bağlandıkları esnada 800 evli bir oba olduklarını, ancak zaman içerisinde, mensuplarının büyük ölçüde Rumeli'ne göçmesi sebebiyle, yalnızca 35 ev kaldıklarını bildirmiştir (C.DH. 10943). Görüldüğü gibi devletin asıl gayesi, vergi tahsili ve asayişin temini gibi pratik sebeplerle, aşiretleri kontrol altında tutmaktır. Ancak aşiretler başka bölgelere göç ederek, devlet otoritesini tanımamaktadır. Haliyle bu tür hareketli gruplar üzerinde, nezir akitlerinin caydırıcı bir etkisinin olması da mümkün gözükmemektedir.

Eğer konuyla ilgili mevcut nezir akdi devlet otoritesinin tesisine yeterli gelmezse, nezre konu olan para bir miktar daha artırılarak ahalinin devlet otoritesine itaatleri sağlanmaya çalışılıyordu. Mesela; Sinop ahalisinden, eşkıyalık yapan, Öküzöğlü Süleyman, Ahmed ve Mustafa'nın cezalandırılması için mübaşir gönderilmiştir. Ancak merkumlar firar etmiş olduklarından ele geçirilememişlerdir. 1766 yılında meydana gelen bu hadise üzerine, ahali, eşkıyaları yakalayarak devlete teslim etmeleri hususunda, Hazine-i Âmireye 10.000 kuruş ödemek şartıyla, nezre bağlanmışlardır (C.ZB. 227). Ancak iki yıl geçmesine rağmen, Öküzöğlü lakaplı eşkıyalar halen yakalanamamıştır. Bunun üzerine ahalinin bağlı olduğu nezrin meblağı, %250 artırılarak, 35.000 kuruşa yükseltilmiştir (C.ZB. 267). Bundan sonra ahalinin eşkıyayı yakalayarak devlete teslim ettiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. Yine benzer bir örnekte, *zuyûf akçenin* tedavül ettirilmemesi ve kefereye erzak satılmaması amacıyla, Hazine-i Âmireye ödemek üzere, 4.000 kuruş nezre bağlanan Selanik ahalisinin sözlerini tutmadıkları tespit edilmiştir. Bunun üzerine söz konusu para kendilerinden tahsil edilerek, 25.000 kuruşluk başka bir nezre bağlanmışlardır (C.DRB. 1320). Bu yönüyle caydırıcılık oranı altı kat artırılan bu yeni nezir akdinin de, suçlular üzerindeki tesiri hakkında bilgimiz yoktur.

Devlet otoritesi, tek taraflı tasarrufla bulunarak, yürürlükte olan bir akidin para miktarını birkaç kat artırabiliyordu. Mesela; Babadağı Kasabası'nda saklanan eşkıyayı yakalamaları ve teslim etmeleri hususunda nezre bağlanan kasaba sakinleri ihmalkâr davranmakta ve üzerlerine düşen görevi yerine getirmemektedirler. Bu sebeple, eğer sözlerinde durmazlarsa nezir akçesinin birkaç kat fazlasıyla tahsil edileceği bildirilerek, akitlerine olan sadakatleri artırılmaya çalışılmıştır (C.ZB. 4051)²⁶.

Bazı durumlarda nezir tek başına caydırıcı olmuyordu. Bu tür durumlarda hem nezre konu olan meblağ birkaç kat artırılıyor hem de başka cezalar devreye giriyordu (C.ADL. 3486; Tok, 2008: 213). Halep şehrinde büyük mahkemenin *tercümanlık maktu'unun* mutasarrıfı olan Mustafa, kendisiyle işi olan ahaliye zorluk çıkarmakta ve eziyet etmekteydi. Bu durumun merkeze iletilmesi üzerine, mutasarrıflık görevi kendisinde kalmakla birlikte, mahkemeye gelmesi yasaklandı. İşlerini atadığı vekil marifetiyle yürütecekti. Bu hususa riayet etmesi için 5.000 kuruş nezre bağlandı (C.ADL. 6216). Ancak, Mustafa ıslah olmadığı gibi, nezir akdinin gereklerine de uymuyordu. Bunun üzerine önce nezre konu olan 5.000 kuruş kendisinden tahsil edildi. Sonrasında ise görevinden uzaklaştırıldı ve ta'zîr cezası verildi (C.ADL. 3858). Görüldüğü gibi nezir akitlerine uyulmaması halinde, bazen yalnızca nezir akçesi ödeyerek kurtulmak mümkün olmuyordu.

Meblağın artırılması kadar, sözleşmeye uyulmaması halinde nezre konu olan paranın tahsil edilmesi de nezrin işlevselliğini artıran önemli bir etkidir. Bu suretle nezrin inandırıcılığı ve caydırıcılığı olacaktır. Aksi takdirde, nezir güç kaybetmeye başlayacaktır. Bu doğrultuda, nezir akitlerine uymayan gruplar tespit edilerek, ilgili birimler vasıtasıyla gerekli tahsilatlar yapılmaktaydı. Gümölcine Kazâsı ahali, yakınlarındaki eşkıyayı yetkililere teslim etmeleri için 1.800 kuruş nezre bağlanmışlardı. Ancak ahali bu taahhütlerini yerine getirmedi.

²⁶ Benzer örnekler için bkz. C.ADL. 3486; C.ZB. 263.

Bunun üzerine Edirne Bostancıbaşına ve Gümülcine Kadısına ferman gönderilerek, nezir akçesinin tahsil olunması emredildi (C.ZB. 2131).

Devlet, nezre bağlanan grupların akitlerine sadık olup olmadıklarını, genellikle teftiş için gönderdiği mübaşirler vasıtasıyla öğrenmekteydi (C.ZB. 265; C.DH. 10943). Bunun dışında, ahali veya taşra görevlileri tarafından kaleme alınan arz ve ilamlar da, nezre bağlanan gruplar hakkındaki bilgileri merkeze iletmekteydi. Mesela; Afşar Kasabası sakinlerinden Osman, Mustafa, Kara Hüseyin ve Deli Hüseyin isimli şahıslar ahaliye yaptıkları eziyetler sebebiyle nezre bağlanmışlardır. Ancak söz konusu şahıslar sözlerinde durmamakta ve eskiden olduğu gibi ahaliye zulüm etmektedirler. Bu durumu bildirmek için kadı tarafından kaleme alınan ilam, ahalden elli dört kişi de imzasıyla, gereğinin yapılması için devlet merkezine ulaştırılmıştır (C.ADL. 2576).

Yukarıda bahsedilen hususlar nezrin işlevselliğini ve etkinliğini artıran hususlardandır. Ancak nezrin işlevselliği, tüm bu önlemlerin yanı sıra, devletin güç ve otoritesiyle doğru orantılıdır. Bu çalışmanın teorisine göre devlet otoritesine güç katmak için devreye sokulan nezir, aynı zamanda devlet otoritesinden güç almaktadır. Devlet otoritesinin bittiği, eşkıyanın baskın olduğu ya da mütegalibenin güçlü olduğu bölgelerde, ahali üzerinden yürütülmesi düşünülen otokontrol sistemi işlememekteydi. Bazı bozguncu gruplar, zor durumda kaldıklarında nezri kabul etmekle birlikte, sonrasında sözlerine riayet etmemekteydiler. Devamında nezir akçesini tahsil için gönderilen mübaşirlere silahla karşı koyarak, hem asilikte ısrar etmekte, hem de nezri işlevsiz hale getirmekteydiler. Daha öncesinde vilayet işlerine karışmamak üzere nezre bağlanan Tikveş Kazâsı ahalisinden Kara İsmail ve arkadaşları, sözlerinde durmadılar. Yapılan nezir akdinin gereği, nezir akçesini tahsil etmek için gönderilen mübaşire de silahla karşı koydular (C.DH. 935). Bu örnek bile nezrin hangi koşullarda ve kimlere karşı etkili olabileceğine dair bir fikir vermektedir. Nezre bağlanan grupların devlet otoritesi karşısında risk almaya ne kadar kararlı oldukları da nezrin işlevselliğini etkilemektedir. Bu tür durumlarda, nezrin kamu düzenini sağlamaya ya da korumaya bir katkı sağladığı söylenemez.

Osmanlı Devleti, nezir akitlerinin bir zulüm vasıtasına dönüştürülmemesi için gerekli önlemleri alıyor olmalıydı. Nezir akitlerinin şer'î mahkemeler huzurunda yapılması da, bir yönüyle bununla ilintilidir. Bunun yanında taşra yöneticilerinin ahaliye haksız yere nezre bağlama taleplerinin, devlet merkezi tarafından reddedilmesi bu fikri güçlendirmektedir. İskenderiye Mutasarrıfı Numan Paşa'nın iddiasına göre, debbâğ ve terzi esnafının kethüdarları vermeleri gereken rüşveti ödememişlerdir. Bunun üzerine Numan Paşa, kethüdarların görevlerinden azledilerek başka mahallere sürgün edilmeleri ve ahalinin de 50.000 kuruş nezre bağlanarak, sözünü dinlemeyenlerin bertaraf edilmesi yönünde merkezden talepte bulunmuştur. Ancak Numan Paşa'nın bu talebi kabul edilmemiş ve ahalinin şahsi menfaat sağlamak için yükümlülük altına sokulması engellenmiştir (C.BLD. 5650). Merkez tarafından eşkıya olarak tanımlanan ve isimleri bildirilen 12 kişiyi İpsala Kazâsı'na sokmamaları için ahali nezre bağlanmıştır. Ancak, yapılan tahkikat neticesinde bunlardan birinin eşkıya olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine suçsuz olan bu kişinin kasabaya girmesine mani olunmaması konusunda ahaliye bilgi verilmiştir. (C.ZB. 2279). Bu suretle hem eşkıya damgası yiyen kişinin mağduriyeti giderilmiş hem de ahalinin nezir akdi üzerinden, söz konusu kişiye kasabalarına aldıkları gerekçesiyle, suçlu ilan edilmeleri engellenmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, XVII. Yüzyılın ikinci yarısında, doğrudan yönetimin artık işlevini yitirmesi sebebiyle, güç ve otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla yeni bir takım yönetim aygıtları geliştirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu amaca yönelik olarak taşrada yetki paylaşımına giden devlet, halktan bazı kişilerin kendi aralarındaki sorunları çözmek için müracaat ettikleri, nezir uygulamalarını otokontrol mekanizması vasıtasıyla işlevsellik kazanan, geniş kapsamlı bir yönetim aygıtına dönüştürmüştür. Özellikle eşkıyalık olan bölgelerde devreye sokulan bu uygulama vasıtasıyla devlet, eşkıyanın durdurulması veya yakalanması gibi bir takım görevler vermek suretiyle, ahaliye devlet otoritesinin bir temsilcisi gibi işlev yüklemektedir.

Bazı örneklerden yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nde nezrin, devletin ahaliye dayatmasıyla yürürlüğe girdiği şeklinde bir sonuca varmak mümkündür. Bu, bir yönüyle de doğrudur. Ancak diğer yönüyle ahaliye, hatalı oldukları bir konuda ikinci bir şans vermek anlamına geldiği gözlerden uzak tutulmamalıdır. Verilen bu şans vasıtasıyla ahali, mevcut suçlama ve yaptırımdan kurtulmak için, geleceğe yönelik bazı yükümlülükleri kabul ediyordu. Devlet bu sayede suç ve suçlu ile mücadele etmek için merkez ve taşradaki imkânlarını seferber etmek zorunda kalmıyor; bazı güvenlik ve asayiş sorunlarını, idarî ve malî yükümlülüklere girmeksizin çözebiliyordu. Aksi durumlardaysa, yine nezir vasıtasıyla suçluları maddi olarak cezalandırabiliyordu. Bu maddi yaptırım aynı zamanda, devletin asayiş ve güvenliği tesis için yapmış olduğu masrafları da, nezir akçesi vasıtasıyla, bir miktar telafisi anlamına gelebiliyordu.

Bunun yanında temayül olarak görev yerinde bulunması gereken resmî statüye sahip üst düzey bir yönetici, işlerini vekili üzerinden yürütebilme ve canının istediği bir yerde ikamet edebilme konforu için nezir akdi vasıtasıyla devlet ile müzakere yapabilmekteydi. Bir yönüyle birey veya ahaliye, devlet otoritesi ile uzlaşma imkânı sunmakla birlikte, diğer taraftan hadise ile uzaktan yakından ilgisi olmayan sıradan kişilerin, kendi iradeleri dışında, bir takım sorumluluk ve yükümlülükleri kabul etmeye zorlanması anlamına gelebilmekteydi. Özellikle suçluları barındırmamaları ve yakalamaları konusunda, kazâ ve köy ahali ile yapılan nezir akitleri, olayla hiçbir ilgisi olmayan kişilerin hem maddi ve hem de manevi yönlerden sıkıntı çekmelerine ve zarar görmelerine sebep olabilmekteydi. Bu durum, "kurunun yanında yaş da yanar" misali, nezrin, işlevselliğine gölge düşüren, en önemli kusurudur.

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ile devlet otoritesinin kurgulanması ve hayatiyet kazanması gibi işlevlerin yürütülmesi bağlamında geniş bir kullanım alanına sahip olan nezir, belirli bir şahıs ve topluluğun, belirli bir davranışı sergilemesi ya da tam tersine bu davranıştan uzak durmasını sağlamaya yöneliktir. Nezre bağlama, ister kişinin talebiyle isterse de devletin zorlamasıyla olsun, etkileşimli ve interaktif bir sistemin sürekli devrede olması demektir. Ancak bu sürekliliğin, işlevselliğe dönüşmesi yere, zamana, olayın seyrine ve büyüklüğüne, nezre bağlanan grupların suç işleme ve devlet otoritesine karşı gelme cüretine ve nezre konu olan para veya diğer yükümlülüğün yaptırım gücüne bağlı olduğu unutulmamalıdır. Nezre bağlanan grupların devlet otoritesini ciddiye almaları ve nezre konu olan para veya yükümlülüklerin caydırıcı olması, nezrin etkisini artıran faktörlerden sayılabilir. Bundan daha önemlisi ise devlet otoritesinin varlığı ile ilgilidir. Nezir akdini kabul eden ahalinin devlet otoritesini tanıdığı ve ondan çekindiği ölçüde nezir de işlevsel hale geliyordu. Tersine durumlarda ise potansiyel suçluların veya suçlulara göz açtırmaması gereken grupların nezir akitlerini ciddiye almaları mümkün değildir.

Son söz olarak, arşiv belgeleri arasında nezir akdine uymadıkları için tahsilat yapılması gerektiğine dair belgelerin, akit belgelerine oranla, düşük olması ile nezrin 150 yıldan daha uzun bir süre değişik alanlarda uygulanmış olmasına bakılırsa, olağanüstü durumlar haricinde, nezrin kamu düzeninin sağlanması bağlamında devlet otoritesinin tesisine olumlu katkılar sağladığından bahsedilebilir.

KAYNAKÇA

I-Arşiv Kaynakları

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1-Cevdet Adliye (C.ADL.) 574, 2576, 3486, 3486, 3858, 6216, 6349.

2-Cevdet Askeriye (C.AS.) 3467, 5664, 15140, 21090, 21333, 37716, 47694.

3-Cevdet Bahriye (C.BH.) 1671, 12028.

4-Cevdet Belediye (C.BLD.) 5650, 6375, 7178.

5-Cevdet Dâhiliye (C.DH.) 148, 570, 845, 935, 944, 3989, 4130, 4969, 5601, 7745, 9622, 10403, 10487, 10943, 10979, 11010, 14034, 14374, 15520, 15097, 16400, 16408.

6-Cevdet Darbhâne (C.DRB.) 98, 460, 1320, 2605.

7-Cevdet Maliye (C.ML.) 7650, 8640.

8-Cevdet Saray Mesalihi (C.SM.) 6559

9-Cevdet Zabtiye (C.ZB.) 6, 109, 227, 263, 267, 269, 271, 483, 661, 678, 1077, 1201, 1558, 1622, 2131, 2279, 2619, 2722, 3194, 3331, 3375, 3376, 4051.

10-Devlet Başmuhasebe (D.BŞMd.) 1995

11-Yabancı Arşiv(Bulgaristan)(YB.04. BLG. İST) 61.

B-Konya Mevlana Müzesi

1-Konya Şer' iye Sicilleri(KŞS) 1.

II-Yayınlanmış Eserler

AÇIK, Turan (2013). "Yeminin İki Yüzü: Vicdanı ve Toplumsal Kanaat Arasında Osmanlı Bireyi", *History Studies International Journal of History*, C. 5, S.2, s.1-19.

AHMET LÜTFİ EFENDİ (1999). *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, C. 4-5, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AHMET REFİK, (1998). *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

AL-QUATTAN, Najwa (2011). "Osmanlı Mahkemesi'nin İçinden: Devlet ve Dinin Kesişiminde Bölgesel Hukuk", *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, Edit. Virgina H. Aksan- Daniel Goffman, s. 269-283, İstanbul: Timaş Yay.

ARIKAN, Zeki (1991). "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Prof. Dr. Bekir Kütükoğluna Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 279-306.

ATAKAN, Arda (2007). "Kamu Düzeni Kavramı"; <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fak/C3%BCItegergisi/2007C.13S.1-2/59-136.pdf> (ET: 01.09.2015).

AVCI, Mustafa (2002). "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler*, C. X, s. 91-106.

AYDIN, M. Akif (2002). "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, C. X, s. 15-20.

BARDAKOĞLU, Ali (2001). " Kasâme", *DİA*, C. XXIV, s.528-530.

BAY, Abdullah (2014). "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Taşrasında Siyaset Pratiği: Taşrada İktidar Mücadelesi, Hizipleşme ve Merkez", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, s. 1-40.

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk (2010). *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

CANBAKAL, Hülya (2007). *Society and Politics in an Ottoman Town 'Ayntâb in the 17th Century*, Brill, Leiden-Boston.

CANBAKAL, Hülya (2011). "Vows as Contract in Ottoman Public Life (17th-18th centuries)", *Islamic Law and Society*, S. 18, s. 85-115.

ÇATALCALI ALİ EFENDİ (1311). *Fetevây-ı Ali Efendi*, C. I, İstanbul: Matba-i Âmire.

ÇETİN, Cemal (2013). *Ulak Yol Durak Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhaneler) (1690-1750)*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

ÇETİN, Cemal (2014). "Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)", *Journal of History Studies*, S. 6, s. 43-70.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA (1995). *Zübde-i Vekayât Tahlil ve Metin (1066-116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

DEMİRCİ, Süleyman-Hasan Arslan (2012). "Osmanlı Türkiyesinde Eşkriyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *History Studies*, 7/3, s.74-103.

DÜZDAĞ, Ertuğrul (2012). *Kanunî Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul: Kapı Yayınları.

ESEN, Bilal (2003). *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

FAROQHI, Suraiya (1993). "Räuber, Rebellen und Obrigkeit im osmanischen Anatolien", *Periplus* 3, s. 31-46

FAROQHI, Suraiya (1995). "Räuber, Rebellen und Obrigkeit im osmanischen Anatolien", *Coping with the State*, İstanbul: ISIS, s. 190-204.

FAROQHI, Suraiya (2004). "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, Çev. Ayşe Berktaş, Editör: Halil İnalçık-Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayınları.

GÖKBUNAR, Ramazan- Ali Rıza Gökbunar, Alpaslan Uğur (2010). "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri", *Maliye Dergisi*, S. 159, s. 70-87 http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/159/RamazanG%C3%96KBUNAR.pdf (ET: 15 Ocak 2015).

HALAÇOĞLU, Yusuf (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İPŞİRLİ, Mehmet (1993). "Çatalcalı Ali Efendi", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 234-235.

KARAGÖZ, Mehmet (1994). "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkriyalık Hareketleri", *OTAM*, S. 5, s. 192-207.

KARAMAN, Hayreddin (1989). "Akid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.II, s. 251-256.

KOÇ, Yahya (2011). *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜPELİ, Özer (2011). "Yenişehir (Bursa) Âyân Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı", *History Studies*, C. III, S. 3, s.245-263.

NAGATA, Yuzo (1999). *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, İzmir: Akademi Kitabevi.

OĞUZOĞLU, Yusuf (1995). "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XV, s. 157-180.

ORHONLU, Cengiz (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

ORHONLU, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

ÖZ, Mehmet(1999). "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düğüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslami Araştırmalar*, C. XII, S. 1, s. 29-39.

ÖZDEMİR, Şenay (2004). *Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZKAYA, Yücel (1974). "XVIII'inci Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten*, C.XXVIII, S. 151, s. 445-491.

- ÖZKAYA, Yücel (1982). "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25, s. 171-203.
- ÖZKAYA, Yücel (2008). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZKUL, Ali Efdal (2010). *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mustafa (1990). "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten*, C. LIV, S. 211, s.963-992.
- ÖZTÜRK, Said (2002). "Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması", *Türkler*, C.X, Ankara, s.850-860.
- ÖZVAR, Erol (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul: Kitabevi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1983.
- PAMİR, Aybars (2005). "İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. LIV, S. 4, s.343-359.
- PEDERSEN, Johs (2001). "Nezir", *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, s. 239-241.
- QUATAERT, Donald (2003). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: İletişim.
- SAK, İzzet - Cemal Çetin (2014). *Konya Kadı Sicili 50 (1138-1139/1726-1727)*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- SAK, İzzet (2006). *47 Numaralı Konya Şer'ıye Sicili (1128-1129 / 1716-1717)*, Konya: Tablet Kitabevi.
- SAMIKIRAN, Oğuzhan, (2006). *138 Numaralı Edirne Şer'ıye Sicili H. 1119-1161/ M. 1707-1748*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- SATICI, Emre (2008). "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", *OTAM*, S. 24, s. 175-204.
- SAYDAM, Abdullah (1997). "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Tarih ve Toplum*, S. 164, s. 68-76.
- SELÇUK, Havva (2013). "Ziştovi ve Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793)", *Turkish Studies*, C. VIII, S. 5, s. 645-674.
- ŞAFAKÇI, Hamit (2013). *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1995), *06 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, I, Ankara.
- TAMDOĞAN, Işık (2005). "Le nezir ou les relations des bandits et des nomades avec l'État dans la Çukurova du xviii siècle," in *Sociétés rurales ottomanes, Ottoman Rural Societies*, ed. A. Mohammad et al, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, s.259-269.
- TAMDOĞAN, Işık (2006). "Nezir ya da XVIII. Yüzyıl Çukurovası'nda Eşkıya, Göçebe ve Devlet Arasındaki İlişkiler", Çev. Deniz Kucur, *Kebikeç*, S. 21, s. 135-146.
- TANYU, Hikmet (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TAŞ, Kenan Ziya (1996). "1760-1817 Yılları Arasında Eğin (Kemaliye) Kazası", http://egweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI_1996/TIDXI-1996-07.pdf (ET. 12 Ocak 2015).
- TIZLAK, Fahrettin (1994). "XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkıyalık Hareketleri", *Belleten*, C. LVII, S. 220, s. 751-780.
- TIZLAK, Fahrettin (2013). "XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s.349-365.
- TOK, Özen (2008). "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, C. I, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, s. 203-214.
- TOROSER, Tayfun (Yay. Haz.) (2001). *Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ULUÇAY, M. Çağatay (1955). *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi.
- ÜÇÖK, Coşkun-Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt (1996). *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Savaş Yayınları.
- YAZICI, Muhammed (2013). "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini Etkiyen Unsurlar Üzerine", *Asia Minor Studies*, C. I, S. 1, s. 156-178.
- YURTSEVEN, Yılmaz (2007). "Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasi Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 1-2, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/yilmaz_yurtseven_50.pdf, (E.T. 15.01.2015).